

PROVÁZENÍ RODINY JAKO DLOUHODOBÝ PROCES

Sborník příspěvků k provázení
náhradních rodin

NÁHRADNÍ RODINY POTŘEBUJÍ PODPORU SLUŽEB

Nadační fond Rozum a Cit podporuje náhradní rodiny již šestnáct let. Komplex služeb jsme prostřednictvím Občanského sdružení Rozum a Cit začali zavádět před dvanácti lety. Naším základním přístupem je od počátku konkrétní pomoc konkrétnímu dítěti na základě osobní znalosti jeho situace. A tak navštěvujeme a poznáváme děti i jejich náhradní rodiny v celé České republice. Během let je těch navštívených a podpořených rodin již více než sedm stovek.

Vždy jsme vnímali, jak je pro pěstouny důležité, že se někdo zajímá o jejich starosti, jedná s nimi s respektem, pomáhá jim najít řešení jejich často obtížné situace týkající se starosti s výchovou přijatých dětí či podmínek bydlení rodiny.

Zpočátku se jednalo o generaci pěstounů, kteří neprošli přípravami, nebyli příjemci žádné podpůrné služby. Jediným odborníkem v oblasti NRP, se kterým rodiny byly v kontaktu, byl jejich sociální pracovník OSPOD, který měl však v rodině kontrolní roli, a tak z obavy, aby nebyly zpochybněny jejich rodičovské kompetence, pěstouni své starosti spíše skrývali.

Ve snaze poradit si svépomocí se vším, co pěstounství přináší, se pěstouni řídili rodičovskou intuicí. Často velmi správně. Cítili, že děti potřebují hodně lásky, pozornosti, potřebují pocit bezpečí, neustálé ujišťování, že i když se jim něco nepovede nebo budou zlobit, nepřijdou o své „doma“. Na druhé straně vnímali i jejich potřebu jasně vymezených hranic, řádu, stability.

Jsou však témata náhradního rodičovství, která potřebují podporu odborníků. Jak pomoci dětem zaplnit prázdná místa v jejich historii, jak budovat jejich identitu, zdravé sebevědomí, jak vytvořit pozitivní obraz jejich vlastních rodičů, tak aby si mohly vážit samy sebe? Jak si případně poradit s kontaktem s biologickými rodiči, tak aby byl pro všechny bezpečný? Jak neopomenout a ošetřit potřeby svých vlastních dětí? Jak nepřecenit své síly, myslet i na vlastní potřeby a potřeby manželského partnerství pěstounů? To jsou ta základní.

Léta osvěty a podpory ze strany zejména neziskových organizací přispěla k profesionalizaci náhradní rodinné péče. I my jsme postupně rozvíjeli a zaváděli komplex služeb náhradním rodinám, který přerostl v jejich průběžné dlouhodobé provázení.

Pokud v současné době hovoříme o trošku „jiném“ pěstounství, než s jakým jsme se setkávali před deseti, patnácti lety, neznamená to, že bychom si nevážili péče, kterou poskytovali pěstouni i bez podpory služeb. Tisícům dětí vytvořili domov, dali jim rodičovskou lásku, a tak i šanci na lepší život.

To, že dnes vnímáme náhradní rodičovství jako podporovanou a reflektovanou službu dítěti a státu, je však nepochybně ve prospěch kvality péče. Novela zákona OSPOD zavádí a zpřístupňuje podpůrné služby všem pěstounským rodinám. Dosud záleželo na náhradních rodičích samých, zda o podporu stojí a pokud ano, záleželo ještě na dostupnosti služeb. Proto, aby byly podpůrné služby dostupné, bude nyní zapotřebí jejich rozvoje a významného posílení jejich kapacit.

Tento sborník přináší materiály, které mohou odborníkům pomoci při zavádění služby průběžné podpory náhradních rodin. Může Vám přinést inspirace, zamyšlení nad řadou otázek. Jak připravit děti na přechod z péče do péče, jak připravit pěstouny na vše, co do rodiny přichází spolu s přijetím dítěte. Jak pomoci náhradním rodičům a dětem v adaptačním období. Období radostí, těšení se, ale i otázek, nejistot a překvapení. Kdo a jak má vykonávat průběžnou podporu rodin, jaké má mít předpoklady a dovednosti? Jak pomoci rodinám pěstounů na přechodnou dobu s předáváním dětí zpět do jejich vlastní rodiny nebo do rodiny dlouhodobých pečovatелů?

S přáním ať jsou vám zkušenosti naše a našich kolegů k užítku.

Jaroslava Máliková

DOPROVÁZENÍ NÁHRADNÍCH RODIN

MGR. NATÁLIE JENÍČKOVÁ, MGR. JAROSLAVA MÁLIKOVÁ
ROZUM A CIT, O.S.

Myšlenka poskytnout Doprovázení klientům se objevila v průběhu roku 2007 a do praxe se uvedla v podobě pilotního projektu v tomtéž roce. Doprovázení si svou podobu s určitými obměnami uchovalo i v následujících letech, kdy bylo zařazeno mezi standardní služby občanského sdružení Rozum a Cit.

Z kapacitních důvodů probíhalo Doprovázení doposud jako časově ohraničená zakázka. Rodiny vstupovaly do služby na základě svého zájmu v určitém stadiu vývoje náhradní rodiny. Často přicházely ve fázi určité krize s voláním o pomoc s jejím vyřešením. To bylo způsobeno mimo jiné tím, že rodiny nebyly provázeny odborníky od počátku náhradní rodinné péče. Věci prostě došly příliš daleko. Tato situace pak vyžadovala poměrně intenzivní, často i terapeutickou práci s rodinou. Samozřejmě jsme postupně dospěli k potřebě provázet rodinu od počátku NRP tak, aby se takovému vygradování problémů předešlo, aby se s potřebnými tématy pracovalo včas a aby díky této podpoře si byla rodina jista ve svých kompetencích, aby znala své zdroje a silné stránky, ale zároveň věděla, že se má v případě potřeby na koho obrátit. Dále je důležité, aby průběžnou podporu sociálního pracovníka – průvodce doplňovaly další služby. Právní poradenství, vzdělávání, setkávání - sdílení, odlehčení, terapie, supervize.

CO JE TO DOPROVÁZENÍ

Doprovázení je služba zaměřená na podporu náhradní rodiny jako systému. Služba pomáhá náhradním rodičům zorientovat se ve vnitřním světě dětí, pomáhá jim ho poznat, pochopit a nalézt nejhodnější přístupy k jednotlivým dětem tak, aby jim mohli poskytnout co možná nejhodnější podmínky pro jejich rozvoj a posléze i pomoci jim najít si své místo ve společnosti. Díky těmto nelehkým úkolům služba doprovázení podporuje samotné náhradní rodiče ve výchovných přístupech k jednotlivým dětem, zaměřuje se na vztahy a komunikaci mezi jednotlivými členy rodiny, ale i na samotnou komunikaci rodiny s jejím společenským prostředím, vede rodinu ke stabilizaci, pozitivnímu rozvoji a samostatnosti, pomáhá rodičům se zbavovat obav a nejistot provázejících je při výchově dětí. Služba Doprovázení může mít významný terapeutický účinek. Díky podpoře, kterou služba Doprovázení poskytuje rodinám, působí jako prevence možného selhávání rodinného systému a návratu svěřených dětí zpět do ústavu.

Pracovník (průvodce), který rodinu doprovází, přijíždí za rodinou do jejího domácího prostředí, vstupuje do rodiny a pracuje s rodinou jako s celým systémem, popřípadě alespoň rodinný systém, ve kterém klient žije, poznává. V osobním kontaktu s rodinou je průvodce minimálně jedenkrát měsíčně. Práce v rodině je zacílená a plánovaná, víme, kam chceme dojít a jaké prostředky použijeme.

PROČ JE NUTNÉ PRACOVAT S RODINNÝM SYSTÉMEM V DOMÁCÍM PROSTŘEDÍ?

Principem, ze kterého se při práci s rodinným systémem vychází, je tvrzení, že změna jedné části systému se odrazí na celém systému, a tím i na jednotlivých jeho částech. Takto to vypadá i s prací s jakoukoliv rodinou. Má-li se udát změna např. s problémovým dítětem, je třeba pracovat nejen s ním, ale s celým prostředím, ve kterém dítě žije. Úprava systému se pak zobrazí i na dítěti samém.

V náhradních rodinách je zachování tohoto přístupu ještě důležitější. Dítě vstupuje do rodiny a tím se změní role jednotlivých členů, vznikají nové vazby, systém změní podobu. Někdy se stane, že tato změna celým systémem „zatřese“ a systém, rodina, potřebuje v různých jejích fázích podporu. Kromě podpory celého systému je podstatná i podpora nejvíce zatěžovaného člena rodiny, který je v dané době jejím nejslabším článkem.

V oblasti náhradní rodinné péče je působení v prostředí rodiny o to důležitější, jelikož se kolem přijatého dítěte či dětí vyskytuje spousta dalších jedinců, kteří dítě ovlivňují nebo v minulosti ovlivňovali, popřípadě žijí pouze v jeho fantazii. Jedná se tak o současnou novou rodinu, s ní spojenou širší rodinu, o biologickou rodinu a další vychovatele z míst, kde dítě žilo, o vazby s přáteli a s dalšími pro něho významnými lidmi.

Hovoříme zde o přijatém dítěti, které může mít v různých fázích vývoje své potíže, ale zrovna tak je mohou mít biologické děti, které se přijetím dalšího dítěte ocitly v jiné roli a na něž změna tohoto systému působí tak, že prožívají pocity, které se potom odrážejí v jejich chování a okolí je může hodnotit jako nepřijatelné. Změna systému se může odrazit i na samotných náhradních rodičích, na vztazích s širší rodinou, s přáteli tak, že najednou potřebují pomoc odborníka.

Právě v Doprovázení je třeba rodinný systém, tedy rodinu, poznat a rozkrýt vzájemné vztahy tak, aby je bylo možné léčit a tím i pomoci jejich členům nebo členovi.

Př.: Babička si zažádala o psychologickou konzultaci ohledně své sedmileté vnučky, u níž se začínaly projevovat problémy ve škole v podobě odmítání jakékoliv práce. Babička má vnučku v pěstounské péči. Pomocí řízeného rozhovoru s babičkou a použitím projektivních technik s dívkou vyplynulo, že dívka žije v prostředí, kdy jí není jasné, kdo ji vychovává, kdo je její záštita, autorita, na koho se má obracet, kam patří, jak její rodina, ve které existují nejasné vztahy, vlastně funguje. Postrádala řád, pochopení, klid a bezpečí, což se následně projevovalo úzkostí, slabým sebevědomím a počínajícími problémy ve škole.

Babičce jsme nabídli službu Doprovázení, jelikož bylo patrné, že je třeba poznat rodinu, ve které s vnučkou žije, upravit role jednotlivých členů rodiny a v rámci možností vysvětlit či nastolit pravidla komunikace vůči dívce. V rodině společně žil ještě manžel babičky,

který celé soužití narušoval, maminka babičky, babiččina nejmladší dcera, často se v rodině vyskytoval biologický otec vnučky (babiččin syn), její biologická matka a další babiččiny děti, které babičce vyčítaly, že se nestará o svá další vnoučata stejně jako o zmíněnou vnučku. Každý z výše popsaných členů zastával vůči celé situaci jiný názor, každý chtěl na dívku jinak působit a biologičtí rodiče byli pro dívku pouze zdrojem soustavného zklamávání.

V rodině pracovala průvodkyně rodiny, která po celou dobu spolupráce, která trvala přibližně 2 roky, povzbuzovala babičku a pomáhala jí najít energii, jak celou rodinnou situaci zvládnout, naučit se být své vnučce oporou, ale i autoritou. Do rodiny zároveň společně s průvodkyní dojížděla psycholožka, která terapeuticky pracovala s vnučkou na orientaci v rodinných vztazích a na nacházení mechanismů, jak se s celou situací vyrovnat a najít v ní pozitivum. Dále poskytovala konzultace ostatním členům rodiny, aby získaly informace, co prožívá dítě, pokud ho opustí rodiče, a tak, jako matka dívky, si založí novou rodinu. Psycholožka zároveň poskytla všem členům informace, jaká pravidla by měli zachovávat vůči vnučce, aby se pro ni celá situace stala co nejúnosnější. Babičce zároveň společně s průvodkyní pomáhala vymezit se vůči svým dalším dětem a jejich požadavkům, nastolit hranice vůči svému synovi. Spolupráce v tento čas probíhala s učitelkami ve škole, kde se obě pracovnice snažily zapojit ředitelku a učitelku do celé situace a přivést je k podpoře dívky.

V průběhu Doprovázení se podařilo posílit babičku natolik, že byla schopná již nacházet samostatná řešení a dokázala se postavit za sebe i vnučku. Babička se osamostatnila a tzv. zkompetentnila. Příběh nekončí happy endem, kdy se veškeré vztahy upraví a vnučka začne žít šťastným životem. Ale mnoho se v průběhu práce s touto rodinou podařilo. Postupně se upravily vztahy mezi babičkou a dědečkem, kde vše hrozilo rozvodem. Podařilo se do výchovy vnučky více zapojit biologické rodiče. Vnučka nadále dochází na terapii k psycholožce, její sebevědomí se zvýšilo, pocit bezmoci ustoupil, dokáže se v rodinných vztazích lépe orientovat, a hlavně cítí bezpečí a jistotu ze strany babičky, která je pro ni tou nejbližší vztahovou osobou.

Na tomto příkladu je patrné, že pokud by pracovník neměl možnost pracovat s celou rodinou, poznat ji, velmi těžko by se tyto vztahy rozkryly a tím i ovlivňovaly. Přičemž rodinná situace v tomto případě byla, a v oblasti náhradní rodinné péče je to téměř pravidlem, to určující, co řídilo dívčino prožívání a poté i chování. Doprovázení je tedy služba, která pracuje s celou rodinou v jejím přirozeném prostředí alespoň po určitou dobu.

Celková doba, kdy je služba Doprovázení rodině poskytována, je přibližně 18 měsíců. Osvědčilo se nám, že rodiny by se měly za tuto dobu posílit natolik, že jsou schopné fungovat bez takto intenzivní služby.

PODOBY DOPROVÁZENÍ

Doprovázení doposud nemělo přesně stanovenou podobu, podle které se práce v jednotlivých rodinách řídila. Charakter práce v rodinách určoval problém, situace, zakázka, se kterou rodina do Doprovázení vstoupila. Určující tedy byla rodina a její situace. Z naší dosavadní zkušenosti vyplynuly přibližně čtyři podoby, které Doprovázení doposud mělo a které se vyvinuly právě z rozdílných problematik rodin, které do Doprovázení vstoupily. I přesto, že je možné orientačně stanovit tyto 4 podoby Doprovázení, v reálné práci s rodinou, téměř v každém případě, se všechny tyto kategorie prolínají. Pouze lze říci, že některá podoba převažuje. Vzhledem k tomu, že Doprovázení probíhá v rámci sociálně-právní ochrany dětí, jde v tomto kontextu o službu, která má krom níže zmíněných podob i kontrolní rozměr.

Doprovázení jako služba podpůrná

Doprovázení je poskytováno rodinám, které se najednou dostaly do situace, kdy se potýkají s konkrétními, často i existenčními problémy a neumějí situaci zpřehlednit a řešit. Průvodce se v těchto rodinách snaží být oporou a nacházet postupy k řešení situace, pomáhá kontaktovat úřady, zařízení, instituce. Průvodce zároveň vede rodinu k odpovědnosti, posiluje její vědomí kompetence.

Př.: Strýc má v pěstounské péči svého synovce. Zažádal o pomoc, v době, kdy se nacházel v konfliktním vztahu se svou sociální pracovníci a zároveň bydlel v nevyhovujících podmínkách. Průvodkyně ho v průběhu služby učila komunikaci se sociální pracovníci, pomohla mu jednat s úřady, aby dosáhl na nový byt. Byla mu oporou v řešení problematických situací se svým synovcem, doporučila patřičné psychologické vyšetření, které stanovilo diagnózu, zpřehlednila dluhy a hrozící exekuce a pomáhala najít způsoby, jak toto náročné období vyřešit a zvládnout.

Doprovázení jako služba terapeutická

Zde se jedná o rodiny, které nepotřebují pomoci s konkrétním, uchopitelným problémem jako ve výše uvedené kategorii. Naopak často nevědí, co se jim děje, ale zažívají pocity, které jim brání ve spokojeném životě a cítí, že si již nevědí rady, jak vše řešit. Zde pracuje průvodce nebo externí odborník terapeuticky s jednotlivými členy rodiny a s celou rodinou dohromady.

Př. Babička se na nás obrátila v zoufalé situaci, kdy jí pokousal pes, a objevila se řada nemocí. Babička měla pocit, že neví, jak dále. V pěstounské péči vychovávala 2 vnučky od své dcery, která před 9 lety odešla, kontakt s ní nebyl žádný. Průvodkyně terapeuticky pracovala jak s babičkou, tak individuálně s každou vnučkou, s oběma vnučkami dohromady, společně se všemi třemi a s tetou obou dívek. V průběhu práce rodinu kontaktovala matka dívek, takže průvodkyně pracovala i s matkou. Díky této práci se naučili všichni nové komunikaci, zbavili se trýznivých pocitů, které vyplývaly ze situace, došlo i k setkání dívek s matkou, zmizely zdravotní problémy. Rodina spokojeně žije a dokáže si v životě poradit bez takovéto intenzivní podpory.

Doprovázení jako služba vzdělávací

Zde se jedná o rodiče, kteří často pociťují nejistotu v přístupu ke svým dětem, ať už přijatým, nebo biologickým. Chtějí poradit a zároveň touží po hlubších informacích, které jim situaci objasní. Rádi vítají přítomnost dalších odborníků a účastní se vzdělávacích aktivit. Často tato zakázka skrývá hlubší problém, který může v rodině nebo u některého člena existovat. Zde musí průvodce rozpoznat, co rodina potřebuje, zorientovat se v zakázce a citlivě rodinu nasměrovat k informacím a zároveň rozkrýt případně hlubší obtíže. Zde průvodce často pracuje v součinnosti s dalšími odborníky.

Př.: Rodiče mají v pěstounské péči 3 děti. Cítí se přetíženi, takže požádali o službu Doprovázení, rádi by probrali své výchovné přístupy a naučili se něčemu novému. Průvodkyně nasměrovala rodiče na řadu aktivit, které jim pomohou v jejich výchově a zároveň rozpoznala nezdravé komunikační vzorce vůči jednomu dítěti a rovněž i existující partnerský nesoulad. Oba partnery nasměrovala k odborníkovi na partnerské vztahy, přizvala odborníka na metodu VTI a pomáhala matce dodávat energii během celého procesu. Situace v rodině se stabilizovala.

Doprovázení jako služba preventivní

Rodiče často žádají o službu Doprovázení bezprostředně po přijetí dítěte do rodiny nebo po přijetí více dětí. Buď se jedná o rodiny, které přijímají první dítě či děti, nebo v druhém případě v rodině již žijí děti (ať přijaté či biologické) a potřebují rodinu stmelit. Zde je role průvodce především v naslouchání, v povzbuzování a v předávání informací. Průvodce v těchto rodinách často pracuje ještě s dalšími odborníky, kteří rodičům předávají patřičné informace, jak navázat s přijatým dítětem vztah, co se může v budoucnu dít, jak se chovat, co dělat, jiní naopak používají konkrétní techniky, které rodinu stmelují.

Př.: Rodina zažádala o Doprovázení po přijetí malé dívky do péče. V rodině žijí ještě 2 synové, jeden z předchozího manželství matky, druhý je společným dítětem manželů. Průvodkyně povzbuzovala matku, pomáhala jí najít jistotu ve výchovných přístupech. V rodině pracovala psycholožka, která pomohla rodičům pochopit, co prožívalo přijaté dítě v raném dětství, jak na ně minulost může působit, jak navázat vztah a vytvořit dívce bezpečné zázemí. Rodinu navštívily i odbornice, které matku učily speciální přístupy z oblasti dotykové terapie. V průběhu spolupráce a s narůstající důvěrou se odkryl zároveň doposud skrytý problém – problémový vztah matky a staršího syna z prvního manželství. I po ukončení Doprovázení nadále pracuje s částí rodiny terapeutka.

OSOBA PRŮVODCE

Doprovázení je především založeno na spolupráci rodiny a jejího průvodce. Průvodce rodinu doslova „doprovází“ v období, kdy rodina nebo její někteří členové potřebují pomoci, potřebují povzbudit, najít původ obtíží, nové způsoby řešení a učit se je používat. Průvodce zároveň poskytuje rodině neocenitelné rady a nové informace z oblasti náhradní rodinné péče a také upozorňuje na možná rizika, která by se mohla projevit v pozdějším období. Průvodce je po dobu Doprovázení s rodinou

v nejtěsnějším kontaktu, rodinu navštěvuje minimálně jednou měsíčně, případně i častěji, je s ní v telefonickém i emailovém spojení, kdy může poskytovat podporu i prostřednictvím těchto komunikačních prostředků.

Odpovědnost průvodce za průběh spolupráce s rodinou je značná, on je tím, kdo musí rozpoznat problémy, se kterými se rodina potýká. A je zároveň tím, kdo pomáhá rodině najít způsoby řešení. Buď se části této práce s rodinou ujmá sám, nebo naopak rodinu nasměruje k vhodným odborníkům, kteří rodině pomohou. Z toho vyplývá, že osoba průvodce představuje základ služby Doprovázení a služba Doprovázení byla doposud založená právě na výběru kvalitního průvodce.

Jaký by měl být

Průvodce by měl mít především schopnost naslouchat, povzbudit, porozumět, vcítit se, tedy být vlastníkem patřičné dávky empatie, mít schopnost zorientovat se v rodinné situaci, zmapovat ji, být důvěryhodný, zodpovědný, spolehlivý a respektující. Už výčet těchto vlastností ukazuje, jak je práce průvodce náročná a zatěžující a vyžaduje mnoho podpory jak ze strany týmu, tak v podobě supervizí. Je nutné, aby průvodce situaci a vývoj v rodinách konzultoval s týmem a využíval supervizí, kde se může podělit o své zkušenosti s ostatními, podporu a rady ze strany ostatních.

Vzhledem k tomu, že každý průvodce je osobnost, která má kromě výše uvedených vlastností také své specifické a jedinečné charakterové vlastnosti a dovednosti, osobnost, která získala v průběhu svého života určité zkušenosti a vzdělání, a upřednostňuje tak i různý přístup k rodinám vyprofilovaly se v průběhu existence služby Doprovázení 3 typy průvodců.

- **Průvodce manažer:** je rodině oporou, rozpozná její problémy, umí naslouchat. Rodině nabízí služby pro řešení jejich potíží, odkazuje na příslušné odborníky a sleduje jejich vzájemnou součinnost a monitoruje výsledky tohoto působení. Průvodci více vyhovuje práci v rodinách koordinovat, nepouští se příliš do řešení obtíží.
- **Manažer a terapeut:** dle povahy problému se kterým se rodina potýká, vystupuje jako manažer, který rodinu nasměruje k patřičným následným službám či odborníkům, pokud vyhodnotí, že problematika již přesáhla jeho možnosti či kapacitu. Na řešení problému pracuje pouze s určitými členy nebo s žádným. U jiné rodiny s jinou problematikou je schopen pracovat s jejími členy na řešení jejího problému. Do určité míry je možné říci, že průvodce představuje kombinaci obou dalších typů.
- **Terapeut a konzultant:** průvodce, který vzhledem ke své terapeutické odbornosti sám pracuje terapeuticky na řešení problémů rodiny či jednotlivých jejích členů.

Jak je z výše uvedeného patrné, doposud pracovali průvodci v rodinách dle povahy problému rodiny a způsobem, který odpovídal jejich osobnímu zaměření. Prokázalo se, že rozlišení jednotlivých typů průvodců je významné. Např. není dobré, aby průvodce v rodině pracoval zároveň jako case manager a zároveň jako terapeut. V praxi tak průvodci - terapeuté zastávají v rodině vždy jen jednu z těchto dvou rolí. Pokud jsou průvodci rodiny, přizvou si ke spolupráci v případech potřeby jiného terapeuta.

CO JE CÍLEM DOPROVÁZENÍ

Zkompetentnit rodinu, naučit ji řešit si problémy samostatně, problémům předcházet, pojmenovat je, říci si o pomoc.

Než se však k výše uvedenému cíli průvodce s rodinou dostane, předchází tomu dlouhá práce, kdy průvodce musí společně s rodinou a případně s dalšími odborníky nalézt příčiny vzniklé obtížné situace, pojmenovat je, hledat možné zdroje řešení, pochopit způsoby nezdravých mechanismů, které pak následně způsobují špatné vzorce řešení situací. Je to stejné, ať jde o řešení existenčních starostí, komunikaci se sociální pracovníci, úřady, tak i o vzájemnou komunikaci mezi jednotlivými členy rodiny, k nepochopení příčin chování dětí a jejich prožitků.

Pokud se podaří nalézt to nezdravé, to, co nefunguje, pak se zde otevírá prostor pro učení se novým způsobům řešení situace, zkoušení a nácvik nových komunikačních vzorců tak, aby se rodina a její jednotliví členové posílili a dokázali se případným obtížím již postavit sami.

Pokud se toto podaří, dá se říci, že cíl Doprovázení byl naplněn a rodina může již fungovat bez intenzivní podpory ze strany svého průvodce.

JAK TO PROBÍHÁ

Během poskytování služby Doprovázení klientům jsme často diskutovali nad otázkou, jak Doprovázení pojímat, jaká je to služba. Odpovědí na toto téma je stanovení čtyř výše uvedených podob Doprovázení, tedy služba podpurná, vzdělávací, preventivní a terapeutická. Vše, co tyto podoby v sobě zahrnují, je Doprovázení.

Průběh Doprovázení a naplnění jeho cíle jsou především postavené na vztahu. Je pak nepodstatné, jestli průvodce pomůže náhradnímu rodiči získat byt nebo přijaté dítě zbaví pocitů viny. Aby se toto mohlo stát, musí se vytvořit vztah. A to vztah založený na důvěře, respektu, přijímání a pocitu bezpečí. Pokud se tento prostor vytvoří, lze začít pracovat směrem kupředu, tedy léčit nebo hledat cesty k řešení.

Z tohoto pohledu se dosud jednalo o službu terapeutickou, jelikož všechny terapeutické směry jsou právě založeny na vytvoření vztahu mezi klientem a jeho terapeutem. V případě Doprovázení se jedná o vztah mezi průvodcem a rodinou. Z toho důvodu jsme doposud hovořili o Doprovázení jako o službě terapeutické,

intenzivní a dlouhodobé. Odpovídá tomu i samotný průběh práce s rodinou, jehož jednotlivé fáze, ať se jedná o jakoukoliv povahu problému a podobu Doprovázení, je ve shodě s terapeutickou prací terapeuta s klientem, a to jak s jednotlivcem, tak s celou rodinou.

Není tedy důležité, s čím rodina vstupuje do Doprovázení, ale je třeba mít na zřeteli, že prochází těmito shodnými fázemi.

Vstupní fáze

V úvodní fázi práce s rodinou se jedná především o vytvoření vztahu mezi průvodcem a rodinou. Pokud k tomu má dojít, je třeba, aby byl vztah založený na důvěře. Důvěra je předpokladem, že rodina udělá posun, že cíle, které si rodina s průvodcem stanoví, budou naplněny. Lze říci, že základním úkolem, který průvodce čeká při vstupu do rodiny, je získání si důvěry. Bez důvěry by rodina nebyla ochotná nové problémy otevřít, tudíž by na nich nebylo možné pracovat, rodina by žádný posun neudělala.

Důvěru je třeba si budovat již při první komunikaci průvodce s rodinou, čímž často bývá telefonický kontakt, dokonce v některých případech kontakt pouze mailový. Zde je třeba, aby dal průvodce možnost klientovi si zažít pocit respektu, porozumění a přijímání. Již tento prvotní dojem, který klient (rodina) získá, otevírá cestu k pozitivnímu osobnímu kontaktu a k počátečním návštěvám průvodce s rodinou.

Během tohoto nejdůležitějšího období vzájemného seznamování, tedy navazování vztahu, je podstatné dodržovat zásadu – nespěchat. V tomto období je třeba seznamovat se s rodinou, její problematikou, s jejím širším okolím, mapovat situaci, sledovat komunikaci, způsoby řešení obtížné situace, seznamovat se s jednotlivými členy, jejich rolemi, poznávat se, vyjadřovat pochopení, povzbuzování, respekt a budovat v rodině pocit bezpečného prostředí při vzájemné komunikaci.

Toto období bývá vzhledem k času v jednotlivých rodinách naprosto rozdílné. U některých rodin je třeba počítat, že tato fáze si vyžádá několik návštěv, u jiné lze přejít do druhé fáze již při druhé návštěvě. Zrovna tak je tomu u jednotlivých členů rodiny. Někteří jsou schopni mluvit o svých obtížích téměř na začátku spolupráce, jinému členu rodiny je třeba dát prostor i několik měsíců.

Př. 1.: Během spolupráce s babičkou a jejími dvěma vnučkami v pěstounské péči průvodkyně s babičkou navázala vztah velmi rychle, takže přibližně při třetí návštěvě mohly začít pracovat na způsobu řešení jejich obtíží. Naopak s vnučkami, především se starší dívkou, trvalo celých 6 měsíců, než ta získala takovou důvěru, aby byla schopná mluvit o své matce.

Př. 2.: Ačkoliv rodina vstoupila do doprovázení z vlastní iniciativy, při první návštěvě v rodině dávala signály, že nic nepotřebuje a pokud se na něco chce zaměřit, tak pouze na praktické otázky. Díky následujícím intenzivním telefonickým a emailovým

kontaktům matka získala v průvodkyni důvěru, takže při druhé návštěvě zapojila i manžela a společně poodkryli starosti, které je sužují a byli přístupní je řešit a získat náhled na celou situaci.

Toto období je velmi náročné pro průvodce, aby dokázal najít ten správný moment, kdy vycítí, že důvěra je již vybudována a lze s rodinou nebo s jejími jednotlivými členy začít pracovat.

Pracovní fáze

Tuto fázi lze nazvat jako léčebnou, což znamená odkrývání problémů, obtíží, jejich pojmenování, získání náhledu, hledání zdrojů a způsobů řešení, posilování kompetencí. Zde záleží na tom, aby si průvodce ujasnil, kam on osobně chce až s rodinou dojít, jakým způsobem bude s rodinou pracovat, co zvládne sám, co přenechá dalším odborníkům. Je to období, kdy rodina nebo její členové mohou v určitém momentě přistupovat ke spolupráci i negativně, odmítají spolupracovat, vyhýbají se kontaktu, neplní dohody, odmítají navrhovaná témata, řešení. Říkáme tomu, že rodina se nachází v období odporu. Tento stav je pro celý proces zdravý. Je důležité, aby průvodce s tímto jevem počítal, včas ho identifikoval a porozuměl mu. Důležité je v tomto čase vyjadřovat podporu, porozumění a ponechat čas na překonání tohoto stavu. Každý klient opět potřebuje individuální čas k tomu, aby tímto procesem prošel. Překonání odporu vede k možnosti dělat následně další pozitivní kroky.

Kromě odporu je častým jevem v průběhu spolupráce závislost na průvodci a je opět velmi důležité, aby s tím průvodce v průběhu spolupráce počítal. Závislost může mít řadu příčin – klient do osoby průvodce promítá své zkušenosti s komunikací s dalšími osobami, což je jeho problém, který mu vztahy s ostatními v životě komplikuje. Požaduje tak po průvodci, aby naplňoval jeho potřebu. Další příčinou bývá nedostatek vztahů v životě klienta, dalšími možnými důvody může být nejistota, vyčerpanost atd. I zde je potřeba, aby průvodce rozpoznal, co se vlastně mezi ním a klientem děje, pojmenoval tuto skutečnost a nepřijímal tuto roli, do kterého se ho klient snaží umístit. Naopak je třeba klientovi nabízet jiné alternativy a řešit s ním celou situaci.

Tato fáze klade na průvodce velké nároky, především tím, že průvodce cítí, že je třeba pečlivě zvažovat jednotlivé kroky, které podniká v rámci spolupráce s rodinou, a to ať pracuje s rodinou sám nebo pro ni vybírá odborníky, kteří mohou rodině pomoci. Průběh spolupráce může mít různou podobu – od klidné až po proces plný zvratů.

Př.: Babička s vnučkou pracovaly v Doprovázení na vzájemném vztahu. Zpočátku babička službu vnímala velmi pozitivně, později se vymlouvala a rušila termíny návštěv, nezvedala telefon, dostavovala se ke konzultacím pouze sporadicky, dohody přestala plnit. Dvojice žádné posuny nezaznamenala, uvažovali jsme o ukončení spolupráce. Babička se ale náhle začala více telefonicky ozývat, pokračovalo se v návštěvách i ve spolupráci s vnučkou. Došlo postupně ke společné terapii. Jejich vztah se výrazně zlepšil.

Hodnotící fáze

Je to období, kdy průvodce pozoruje na rodině, že si již dokáže sama poradit se vzniklými situacemi. Pro tuto fázi oproti předcházející je charakteristický určitý klid. Průvodce s rodinou rekapituluje, vyhodnocuje, kam se rodina posunula, dokončuje otevřená témata, dává doporučení, podporuje rodinu v odpovědnosti, kterou se učila v předcházejícím procesu přijímat. Uzavírá témata a ověřuje odpoutání se rodiny od osoby průvodce.

V této fázi také zabezpečuje následnou podporu, pokud je potřeba, a nabízí rodině další možnosti spolupráce, případně spolupráci s jinými institucemi.

Fáze monitorování

Po ukončení spolupráce je průvodce s rodinou alespoň v telefonickém kontaktu, kdy se rodině přibližně po dobu 6ti měsíců ozývá jednou za měsíc, aby zjistil, v jakém stavu se nachází.

Z praxe máme zkušenost, že se rodina bezprostředně po ukončení Doprovázení ozývá průvodci často sama, jelikož osobu průvodce postrádá. Tento kontakt, pokud Doprovázení proběhlo úspěšně a rodina se osamostatnila a stabilizovala, je stále řídní.

ZÁSADY DOPROVÁZENÍ

- Vyjadřování **respektu** vůči rodině. Tím, že rodinu nehodnotíme, nekritizujeme, tak jí naopak vyjadřujeme respekt. Pokud rodina cítí, že ji respektujeme, bude k nám otevřenější. Respekt vyjadřujeme rodině i tím, že ji netlačíme do témat, která nechce řešit. Pokud se rodina vyjádří, že na tématu, které cítíme, že je potřebné odkryt, nechce pracovat, nenutíme ji, její postoj respektujeme. Někdy tento postoj rodiny vyjadřuje obranný mechanismus, který rodinu chrání, aby zvládla některé životní situace. Chrání ji před změnou, na kterou rodina ještě není připravena, není dostatečně zralá a nezvládla by ji. Změna musí vycházet zevnitř a ne z vnějšku. V takové situaci rodinu připravujeme na to, že dříve nebo později může nastat určitý problém a že je dobré o něm alespoň vědět. Nabídnout rodině možnost, že se na naše služby může v případě potřeby obrátit později. Nehovoříme tady samozřejmě o neřešení témat, která by ohrožovala zdravý vývoj přijatých dětí.
- S profesionálním přístupem, který v sobě právě nese důvěru, odpovědnost, spolehlivost a respekt vůči rodině, souvisí i **potřeba vymežit hranice možností průvodce**. Při práci s rodinou nastanou chvíle, kdy průvodce musí jasně stanovit, kam až je schopen s rodinou dojít, jakou situaci dokáže ještě ošetřit, kam až sahají jeho možnosti. V případě, že charakter problému, na kterém s rodinou pracuje, vyžaduje již pomoc dalšího odborníka, je z hlediska jeho profesionálního přístupu nutné tuto skutečnost rodině sdělit a příslušného odborníka rodině nabídnout.
- **Zajistit vhodného odborníka a komunikaci s ním**. V případě, že charakter problému, na kterém s rodinou průvodce pracuje, vyžaduje již pomoc externího odborníka, průvodce tuto skutečnost sdělí rodině a po dohodě s rodinou jim

vyhledá odborníka, který se danou problematikou zabývá. Je pak následně nutné, aby průvodce zajistil v rodině potřebné prostředí, aby návštěva dalšího odborníka v rodině byla co nejpřínosnější. Pokud je to žádoucí, pomůže průvodce rodině a odborníkovi dohodnout se na dalším způsobu návštěv a zajistí tak další vzájemnou komunikaci mezi rodinou a odborníkem. Od externího odborníka si vyžádá zpětnou vazbu, kterou posléze sdělí rodině, od rodiny naopak zpětnou vazbu na odborníka.

- **Rodinu nekritizujeme.** Základním předpokladem úspěšné práce s rodinou, její podpoření, posílení motivace a nabytí větší jistoty je dodržování pravidla nekritizovat. Naopak rodinu podporujeme a hledáme společně s ní vlastní zdroje, ale i nové přístupy k řešení a nové podněty. Není naším cílem rodinu rozložit, ale naopak rodinu stabilizovat a posílit.
- **Negeneralizujeme problémy.** Při práci s rodinou není nutné některé problémy, které rodina opakovaně připomíná, zdůrazňovat a zobecňovat. Je třeba si uvědomit, že rodiče spoustu témat umí velmi dobře řešit. Je naopak dobré a přínosné podpořit je v tom, co sami dobře zvládají. Zároveň je ale v pořádku, pokud tuto situaci vhodně využijeme tak, že rodině nabídneme hlubší pohledy na problémovou tematiku nebo na tematiku s ní související.
- **Neinterpretujeme výtvarné práce.** V průběhu pilotního projektu doprovázení, jehož nosnou metodou byla arteterapie, se ukázalo, že ne pro všechny rodiny je arteterapie dlouhodobě přínosná či zcela vhodná. Nicméně se ověřilo, že kresba obrázků a následné rozhovory s rodiči nad těmito obrázky se jeví jako vhodný nástroj rychlého a konkrétně uchopitelného vhledu do vnitřního světa dětí. Je to nástroj, který otevírá komunikaci, jak s dětmi, tak s rodiči. Průvodci v této metodě byli zkušeným arteterapeutem vyškoleni tak, aby byli schopni při úvodní návštěvě v rodině s dětmi použít určité výtvarné techniky. Je žádoucí, aby průvodci vedli společně s rodiči nad těmito výtvarnými díly rozhovory, poukázali na některé momenty či souvislosti, využili je jako prostředek ke komunikaci nad tématy, která přinesou sami rodiče. Není ale přípustné, aby se průvodci pouštěli do interpretací těchto obrázků. Interpretace obrázků přísluší arteterapeutům.
- **Rodinu zkompetentňujeme.** Další moment, který s sebou vytvoření důvěrného vztahu přináší je vymezení role průvodce: „Jak moc důvěrné rozhovory s jednotlivými členy rodiny chci vést? Jak moc mohu držet některé informace, které mi členové rodiny sdělí a které by pro druhé mohly být důležité?“ Takové otázky vyvstanou hlavně při důvěrných rozhovorech s dětmi. Je nutné respektovat přání dětí či dalších členů rodiny, ale určujícím pravidlem v tomto případě je zkompetentnění rodiny. Zde je na místě ptát se dětí, proč informaci sdělují právě nám, a následně jim pomoci najít způsoby, jak by tyto skutečnosti mohly samy sdělit rodičům nebo tomu, koho se týkají. Důležité je v těchto a podobných případech komunikaci vždy vracet do rodiny, tím rodinu učíme novým vzorcům komunikace, posilujeme otevřenost a důvěru mezi jednotlivými členy rodiny, vedeme ji k nacházení vlastních způsobů řešení situace a osamostatňujeme ji.

- **Pohotově a účinně reagujeme na potřeby rodiny.** Během spolupráce s rodinou se může stát, že rodina pocítí potřebu se aktuálně zabývat tématem, které nebylo definováno na počátku spolupráce. Může se i stát, že dojde k destabilizaci rodinného systému a nečekaným kritickým situacím. Je důležité, aby byl průvodce schopen rychle a pohotově se v dané problematice zorientovat a pomoci rodině najít nejúčinnější postupy řešení, případně nabídnout pomoc dalšího odborníka.
- **Udržujeme si pozitivní přístup.** V průběhu práce s rodinou mohou mnohokrát nastat chvíle, kdy cítíme, že rodina nespolupracuje tak, jak bychom si představovali. Nabízíme jim podněty pro řešení jejich témat, ale nespatrijeme žádný posun. V takových okamžicích je podstatné si stále uchovávat pozitivní přístup. Rodina často dříve nebo později naše návrhy zpracuje a bude schopná s nimi sama pracovat. V jiných případech je nutné si uvědomit, že není v našich silách rodinu dovést k řešení všech problémů, není to účelem doprovázení. Je potřeba respektovat postoj rodiny.

S JAKÝMI PROBLÉMY SE KLIENTI OBRACEJÍ

Témata, na kterých se s rodinami pracuje, jsou různého charakteru. Podstatné je, že žádná omezení neexistují. V rámci služby Doprovázení se řeší výchovné potíže přijatých ale i biologických dětí, komunikační obtíže, manželské problémy, přetíženost, vyčerpanost, vyrovnávání se dětí s tíživou minulostí, se ztrátou a nezájmem rodičů, jak komunikovat s biologickými rodiči, jak vychovávat a řešit obtíže dětí romského a jiného etnika, jak řešit krádeže, agresí, nerespektování pravidel, jak přežít pubertu a období dospívání. Rodiče, kteří právě přijali dítě, potřebují pracovat na přijetí dítěte, na jeho „připoutání“, na stmelení celé rodiny. Specifickou skupinou s ojedinělými tématy jsou pěstouni parodiče.

CO RODINÁM DOPROVÁZENÍ PŘINÁŠÍ

Nejčastěji rodiny uvádějí, že Doprovázení jim přineslo pocit, že se někdo o ně zajímá, pocit úcty, respektu, možnost sdílet svůj život s někým. Pokud se konají i jiné aktivity v rámci služby jako je pořádání víkendových setkání nebo seminářů je pro rodiny důležitý kontakt s druhými rodinami, předávání zkušeností, učení se od druhých.

Dále rodiny uvádějí, že je pro ně podstatné pochopit vnitřní svět dětí, jejich prožívání, a to jak přijatých, tak biologických. V rámci Doprovázení se v rodinách odkrývají témata, o kterých doposud před nikým nemluvili, popřípadě o nich neslyšeli – téma biologické rodiny, její důležitost pro dítě, komunikace s biologickými rodiči, mluvení s dítětem o jeho rodině. Služba jim dává prostor k získání informací z oblasti NRP, k získání nástrojů, jak posílit svou výchovu, získat v ní jistotu, seznámit se a mít možnost naučit se nové, zdravé vzorce komunikace. Lépe porozumět sobě a svým dětem.

Děti v tomto procesu často říkají, že s nimi nikdo takto nemluvil, někdy poprvé mají možnost mluvit o svých pocitech a prožitcích, které je trápí nebo naopak dělají šťastné. Ve většině případů se rodiny (rodiče a děti) cítí po ukončení spolupráce spokojeně, často nezatíženými minulostí a mají pocit, že mají život více ve svých rukou.

PŘECHOD, PŘEDÁVÁNÍ DÍTĚTE A EXKLUZIVITA VZTAHŮ

PHDR. MGR. JERONÝM KLIMEŠ, PH.D.

www.klimes.us

Terminologicky budeme v tomto textu rozlišovat víceméně trvalý přechod dítěte z rodiny do rodiny či z ústavu do rodiny od dočasného předání dítěte z jedné autority na druhou, například styk s druhým rodičem po rozvodu, předání dítěte paní na hlídání, učitelce ve školce, náhradní pěstouni předají na odpoledne dítě biologickým rodičům ap.

Základem v obou případech je pochopení, jak probíhá samovolné přirozené předání či přechod dítěte v běžných, funkčních rodinách. Tyto přirozené modely se pak snažíme napodobit v NRP nebo u rozvádějících se párů, tzn. v atypických situacích.

PŘÍKLAD PŘEDÁNÍ DÍTĚTE S PŘEKRYVEM A KONTAKTNÍHO PŘEDÁNÍ VE FUNKČNÍ RODINĚ

Rodiče chtějí jít večer do kina, tak požádali kamarádku Alenu, aby jim pohlídala děti. Ta přijde již na pátu a přinese dětem nějakou drobnost. Rodiče přitom vyskají výchovnou radost: „Koukejte děti, jak je ta teta hodná! Přinesla vám Tatranky!“ Dají kafe, proberou světa běh, zdrbají známé. Pak máma seznámí „tetu“ s fungováním domu a připravuje ji na všechny eventuality, které mohou nastat, ba dokonce i na ty, které nikdy nastat nemohou. Pak se rodiče začnou chystat na odchod a dávají dětem instrukce, jak mají tetu Alenu poslouchat a jaký je čeká „sekec mazec“, když budou zlobit. Jinými slovy předávají svou autoritu na tetu. Potom s velkým „díky Aleno“ odcházejí. Když se večer vracejí, tak opět velké díky a následuje typická přetahovačka o dárek mezi dveřmi: „Tady malá pozornost.“ „Ne, dej pokoj.“ Ráno následuje vypytování dětí, jaké to bylo a zda tetu nezlobily. Tak tedy vypadá klasické předání s překryvem.

Kontaktní předání dítěte též vidíme ve funkčních rodinách. Dopoledne je dcera ve škole a odpoledne ji máma zaveze na zastávku V Lukách. Tam projíždí autobus 255, kterým se vrací táta z práce. Ten má vzít dceru do hudebky a pak na skauta. Když autobus zastaví, dcera přistoupí: „Ahoj tati“ a zamává mámě z okna autobusu.

PŘÍKLAD SAMOVOLNÉHO PŘECHODU - SPONTÁNNÍ, NECHTĚNÉ PŘEDÁNÍ DÍTĚTE

Jedna žena, přibližně v prvním roce dítěte, dostala zánět periferních nervů a několik měsíců byla paralyzována a upoutána na lůžko. Tou dobou nebydlela doma, ale starala se o ni a dítě její matka, babička dítěte. Po několika měsících se žena uzdravila, vzala dítě a nic zlého netušíc odjela domů za tátou. Cestou dítě začalo strašně vyvádět a matka s překvapením zjistila, že po dobu nemoci přestala být pro dítě matkou.

Reakce dítěte byla typická separační reakce. S vlastní biologickou matkou v autě se cítilo jako s cizí ženou v cizím pokoji. Za těch pár měsíců, co byla matka nemocná, již považovalo za primárního rodiče babičku, a proto ta separační reakce.

Zde vidíme v praxi princip, že dítě se váže na toho, kdo je aktivní a kdo s ním čínorodě tráví nejvíc času. Zde došlo k nechtěnému předání dítěte z péče matky do péče babičky, aniž si toho nejen dítě, ale i sama matka všimla. Paradoxně bylo to předání "profesionálnější" realizované, než o co se často pokoušíme v NRP. Tedy na takových případech vidíme, že existuje způsob, jak si předat dítě z rodiny do rodiny, aniž bychom ho museli traumatizovat osířením a odvykacími obdobími.

Samozeřejmě je to proces pomalý, je tedy na místě očekávat od dospělých notnou dávku trpělivosti. Ale obecně u výchovy platí, že dětem dlužíme především svůj čas a nad jiné zde platí přísloví: „Práce kvapná málo platná.“ Tedy šetření s časem je jeden z hlavních zdrojů chyb, ale bohužel ne jediný.

Lidé mají úpomou intuitivní snahu spodobovat přechod a předání dítěte na bodový okamžik, tedy na jakési úmrtí či rozchod, vzácněji na svatbu. Podle toho se také chovají a vnucují mu vzorce pro partnerské chování, které zde samozřejmě nejsou na místě. Proto je třeba si nejprve připomenout dělení vztahů na inkluzivní a exkluzivní.

1) EXKLUZIVNÍ, VÝLUČNÉ VZTAHY

Těch je poměrně málo - partnerské, zaměstnanecké, obchodnické ap. Obecně tedy případy, kdy se jedná o zápas o nějaký vzácný statek. V případě partnerských vztahů je to u žen zápas o muže, protože k výchově dětí je i jeden muž málo. Není tedy možno se o manžela dělit s jinou ženou. Z hlediska mužů exkluzivita vztahu zaručuje ochranu paternity, tzn., aby dvacet let neživil geny souseda.

Zde platí, že **ukončení exkluzivního vztahu se má spodobovat na úmrtí**, že to má být bodový okamžik v čase. Po ukončení exkluzivního vztahu **má následovat vdovský čas neboli odvykací lhůta**, a to samozřejmě i v případě rozchodu, kde se to zhusta porušuje. Vdovský čas zaručuje, aby bývalý partner "umřel" nejen fyzicky, ale i psychicky. Nový partner tedy začíná po tlusté čáře a je skutečně novým partnerem a ne jen pokračováním bývalého.

2) INKLUZIVNÍ, ZAHRNUJÍCÍ VZTAHY

V rodině jsou to všechny ostatní vztahy vyjma partnerských, dále přátelské vztahy, a to zejména u mužů (party). Vážné chyby vznikají, když inkluzivním vztahům vnucujeme pravidla exkluzivních vztahů. Například vztah rodič dítěte je inkluzivní, protože přibývající sourozenci by na tomto vztahu neměli nic změnit. Jakmile rodič začne nadřizovat jednomu dítěti na úkor druhého, tzn. začne vytvářet nějaký druh výlučnosti, exkluzivity, pak je to na úkor nejen zanedbávaných, ale i těch protežovaných dětí. **Inkluzivní vztahy se ukončují tak, že se plynule transformují do jiného inkluzivního vztahu.**

Každý z těchto typů vztahů má své typické poruchy, které vznikají tím, že do jednoho typu vztahu přenášíme pravidla toho druhého, například bigamie představuje vnucování inkluzivity mezi partnerky, což vede k typickým komplikacím. Následující tabulka toto přehledně shrnuje:

Typ vztahu:	Exkluzivní, vylučující se vztahy	Inkluzivní, zahrnující vztahy
Obvykle se týká:	<ul style="list-style-type: none"> Partnerské vztahy Zaměstnanecké vztahy Stát vůči občanovi Obchodnické vztahy 	<ul style="list-style-type: none"> Dítě – rodiče (vlastní, náhradní) Rodiče – děti (vlastní, náhradní) Příbuzenské vztahy Přátelé, kamarádi, známí Sousedské vztahy
Řádný způsob změny mezi dvěma vztahy tohoto typu:	<ul style="list-style-type: none"> Bodový konec ala úmrtí Vdovský čas Odvykací lhůta 	<ul style="list-style-type: none"> Předávání s překryvem Graduální přechod
Typické poruchy při vnucování principů opačného typu vztahů:	<ul style="list-style-type: none"> Bigamie Krádeže know-how Velezrada 	<ul style="list-style-type: none"> Oidipovský komplex prostý Oidipovský komplex v NRP Syndrom odcizeného rodiče Vnucování odvykací lhůty Protěžované děti

Tabulka 1: Přehled dělení exkluzivních a inkluzivních vztahů a jejich poruch

Řádný přechod mezi exkluzivními vztahy by neměl být kontaktní, ale mezi vztahy by měl být přiměřený odstup, který zaručí, že předchozí vztah skončí nejen fyzicky, ale především psychicky. Naopak u inkluzivních vztahů by předávání i přechody měly být realizované především s překryvem, tedy i zde se vyhýbáme kontaktnímu předávání a přechodům, ale z opačného důvodu – aby se právě zachovala kontinuita předávané autority. Tedy kontaktní předání si mohou dovolit jen ti rodiče, kteří mají zcela nekonfliktní vztah, kde dítě stále pociťuje souběžnou kontinuitu obou autorit i v jejich momentální fyzické nepřítomnosti.

Čím více jsou rodiče po rozvodu rozhádaní, nebo čím méně se pěstouni znají s biologickými rodiči, tím víc se musí v obou případech dbát na předávání dětí s náležitým překryvem. To ovšem od rodičů vyžaduje notnou dávku přemáhání a ovládání, kterou oni budou označovat za pokrytectví a „hranou komedii na city, které tam nejsou“. Ale schopnost ovládat se i před lidmi, které „opravdu nemusím“, je něco, co musí každý dospělý mít ve svém repertoáru a co musíme především svým příkladem učit i své děti. Tím spíše, když tím předcházíme jejich zmrzačení porozvodovým bojem či oidipovským komplexem.

RITUÁLNÍ NEUTRALITA

I když se sousedy nechceme mít nijak těsné přátelské vztahy, jen neutrální, znamená to v praxi, že když vidíme souseda, tak spustíme: „Dobrý den, pane Malino. Tak už nám začala pořádná zima. Ale každopádně všechno nejlepší do nového roku. Hlavně to zdravíčko!“ „Děkuji, děkuji. Vám taky, pane Klimeši, a pozdravujte paní.“

Tyto rituály okázale ukazují pozitivní emoce. Stojíme při nich tak říkajíc na špičkách a investujeme do sousedského vztahu, aby druhá strana neměla pocit, že proti ní něco máme. Když pak při větru spadne náš strom na sousedův skleník a není třeba čas to okamžitě odklidit, tak právě vzpomínka na tyto vstřícné rituály subjektivně ubezpečují souseda, že z naší strany tam není žádná zlá vůle, nepřátelství či dokonce naschvál. Naopak první známkou nepřátelství je právě spontánní vymizení těchto rituálů deklarujících pozitivní emoce.

Všimněme si, že **i pouhé udržení neutrality vyžaduje kontinuální investici do vztahu.** Lidé, kteří se nemusejí, instinktivně nechtějí do vztahu tuto námahu investovat. Mají pocit, že přeci musí stačit na půl úst utrousit „dobrý den“. To je chronický problém rodičů po rozvodu. Je nadlidský výkon přesvědčit je, že pokud chtějí mít i jen „neutrální vztah kvůli dětem“, tak musejí investovat energii do rituální neutrality – pravidelná přání k vánocům, posílat drobné dárky z výletů, pamatovat na svátek či narozeniny. Když pak vznikne nějaká nepříjemnost – pozdní příjezd, úraz dítěte, neudělané domácí úkoly - tak frustrace druhé strany je vyvažována a mírněná právě vzpomínkou na tuto investici do vztahu a dané nedopatření se pak nechápe jako naschvál či akt nepřátelství.

Protože rituální neutralita je imperativ nejen v sousedských a partnerských vztazích, musíme jí věnovat pozornost i ve vztazích mezi náhradními a biologickými rodiči. Protože i tyto dvě skupiny se často nemusejí a mají vůči sobě mnoho výhrad. Investice do neutrálního vztahu s biologickými rodiči pak často vnímají náhradní rodiče jako něco, co nebylo v prvotním zadání. Oni chtějí pomáhat dětem. Proč by se měli snažit a udržovat rituálně neutrální vztahy s biologickými rodiči? To je stejně naivní otázka, jak když otec po rozvodu říká: „Já chci jen vidět své dítě. S matkou se nechci vůbec ani vidět, ani jinak stykat. Ať si dělá, co chce, já chci jen své dítě na víkend.“

Tato iluze opět vzniká kontaminací inkluzivních vztahů pravidly exkluzivních vztahů. Muž či náhradní rodiče mají sklon spodobovat vztah k ostatním rodičům na definitivní úmrtí. Pokud jim připomínáme, že budou muset zachovávat rituální neutralitu, tak jim to připadá, jako bychom je nutili exhumovat mrtvolu. Zde by měl mít přednost zájem dítěte, tedy inkluzivní chování, bohužel praxe v NRP i chování rodičů po rozvodu za tímto ideálem pokulhává.

OIDIPOVSKÝ KOMPLEX V NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI (NRP)

Dobře známý je syndrom odcizeného rodiče, kde se vnucuje dítěti exkluzivita – buď vztah k matce, ale ne k otci, nebo naopak. Patologičnost této struktury popsal už Freud pod známým termínem oidipovský komplex, kde podle Homérova mýtu král Oidipus měl též na vybranou mezi vztahem k matce nebo otci, ale nemohl milovat oba.

Analogicky v NRP vzniká oidipovský komplex mezi biologickými a náhradními rodiči, pokud dětem vnucujeme exkluzivitu jednoho vztahu: „*Když budete milovat náhradní rodiče, pak musíte před nimi očerňovat biologické a naopak. Ale nemůžete mít rády oboje rodiče.*“ Tato struktura vzniká u náhradních rodin zcela spontánně ze strachu, zda je přijaté dítě bude mít rádo. Díky tomu spolu s naivními profesionály vnucují dětem pravidla, kterými se mají řídit exkluzivní vztahy. Ale vztah rodiče k dítěti je inkluzivní, proto je chyba, když se přechod dítěte koncipuje jako jednorázový bod v čase a dětem se vnucuje „odvykací“ období ala „vdovský čas“.

PRAVIDLA ŘÍZENÉHO PŘECHODU

Na výše zmíněném příkladu jsme viděli, jak může naprosto spontánně proběhnout přechod na náhradní matku, zde babičku, aniž si toho biologická matka sama všimla. Ukažme si teď naopak chyby, které vznikly při jednom pokusu o řízený přechod.

„Osvojitelé i pěstouni jsou stále v blízkém kontaktu. Od chvíle, kdy dítě přešlo do péče osvojitelů, nebylo zatím s pěstouny konfrontováno osobním setkáním. K tomu dojde ve chvíli, kdy si osvojitelé budou jisti, že to nenaruší dokončení adaptace dítěte v jejich rodině.“ (Ze zprávy o přechodu dítěte mezi přechodnými pěstouny a konečnými osvojiteli)

Jinými slovy na tomto příkladu vidíme, že dítě zažilo osiření. Bod, kdy mu pěstouni „umřeli“. Úřady mu vnucují odvykací období od pěstounů. Toto je názorná ukázka sekundární viktimizace dítěte, které mu způsobují úřady svým amatérským přístupem. Zde naopak neměl být bod, od kterého by dítě pěstouny nevidělo - nevnucovat mu exkluzivitu nových rodičů.

Obr. 2 – Gradient přechodu

Předávání dítěte by se psychologicky mělo podobat gradientu, kde není možno říci, kde začíná bílá a kde končí zelená. Z hlediska úředního papírování se ale stanovuje formální bod přechodu na začátek kalendářního měsíce.

Všichni normální rodiče mají zkušenost, že dítě se váže na toho, kdo s ním tráví víc času, kdo je aktivní. Tedy pokud osvojitelka bude s přijímaným dítětem trávit hodně času, víc než přechodná pěstounka, tak si k ní dítě vytvoří silnější vazbu a přechod z jedné do druhé rodiny nepocítí úkorně. Přitom může být s původními pěstouny konfrontováno, kolikrát chce. Tento jev vidíme i v dalším popisu ze zmíněné zprávy:

Ke konci návštěvy už na něj začal očima dorážet a zjišťovat si, jak reaguje. Při loučení držela osvojitelka kluka na ruce. Když jsem mu vysvětlila, že „maminka“ a „tatínek“ odjíždějí, otočil se k osvojitelce a nechtěl v první chvíli ke mně (pěstounce). Osvojitelka mi ho citlivě předala a kluk osvojitelům zamával.

Takhle by to probíhalo i opačně, kdyby tomuto klukovi nevytvořili výše popsané osíření od pěstounů. Měl by silnější vztah k tomu, s kým by trávil více času. Právě díky popisované chybě došlo k tomu, že kluk opakovaně večer plakal, zkrátka tato chyba navodila syndrom osíření, protože adoptivní rodiče se báli o to, aby si k nim vytvořil vztah. To je sice lidsky pochopitelná, ale přesto naprosto lichá obava. Toto dítě v tomto věku je geneticky naprogramováno, aby si vytvořilo vztah ke každému, kdo s ním tráví hodně času - ať je to prarodič, strýc, biologický či náhradní rodič. Ono si totiž nemůže nevytvořit vztah. Jde o to jen s ním být hodně času a nedělat výchovné chyby. Nepoučenou naivitu adoptivních rodičů můžeme vidět i z této obavy:

Jednou začalo naše dítě chodit ke dveřím a dožadovalo se, že chce ven, což jsem si vložila tak, že od nás chce odejít. A tak jsem skoro v slzách volala pěstounce, co se děje. Ale ona mě uklidnila, že se to stávalo i jim, že to miminko jen hrozně rádo chodí ven, že to neznamená, že chce odejít od nás.

I zde nepoučení rodiče se u dítěte obávají chování, které nemohou u jednoročního dítěte pozorovat - soustavnou fantazijní přípravu na odchod z domova.

Přechod dítěte z jedné do druhé domácnosti tedy

- 1) nesmí být bodová událost, ale postupný, graduální proces,
- 2) nesmí se nastavovat žádná uměle navozená odvykací lhůta, kterou známe z exkluzivních vztahů, jako je např. vdovský čas. Bývalí pěstouni by tedy měli ještě dlouho fungovat jako rodinní známí, kteří občas zajdou na návštěvu, nebo naopak nová rodina zajde k nim. **Dítěti je možné prezentovat bývalé pěstouny jako kmotry** – tedy jakési záložní rodiče,
- 3) vzájemné navštěvování by u ročního dítěte mělo trvat přibližně půl roku, u starších, školních dětí až dva roky.

DÍTĚ JE ZRALÉ NA PŘECHOD, KDYŽ S NOVÝMI RODIČI BEZ PROBLÉMŮ SAMO USÍNÁ

Přechod je proces, který probíhá ve vlnách. Rodiče zcela chybně usuzují na připravenost dítěte na přechod z absence negativní reakce dítěte vůči nim v dané chvíli. Z momentálního stavu dítěte se ale nedá nic usuzovat, protože vztah k rodiči se vyvíjí v denním cyklu - ráno dítě je více nezávislé, večer se chce přiblížit k rodičům. Když dítě se vůči budoucím osvojitelům chová vstřícně odpoledne navíc

za přítomnosti pěstounky, tak to ještě neznamená, že dobře bude snášet, kdyby je večer ještě neuspávala pěstounka. S tím často nejsou obeznámeni ani pěstouni, ani budoucí osvojitelé:

Večerní spaní zpočátku bez pláče, pak se ale malý najednou probral a začal plakat a pak vřskat. Beru ho do náručí, nejdřív se brání a přetlačuje se, pak se ale přitulí a v náručí na mě usíná. Ukládám kluka do postýlky už tvrdě spícího.

Podobnou večerní separační reakci měl kluk všechny popisované večery od přechodu. („Už večer před tím k sobě nikoho nepustil, odmítal jakýkoliv kontakt s někým dalším a hlídal si mě.“)

To je známka toho, že žadatelé se nechali zmást tím, že na ně přes den a v přítomnosti pěstounky dobře reagoval. Celý proces zbytečně uspišili, ještě si pochvalovali, jak to šlo rychle... Jenže za par dní si stěžují:

Dnes odpoledne jsem potřebovala uvařit, ale on mě nechtěl nechat, věšel se mi na nohy a to byl vedle manžel a pořád ho na něco lákal, ale on stále stupňoval dožadování. Tak jsem ho oblékla a šli s manželem ven. Nejprve pobrekával a u rybníka pak chytl amok, nedal se utiшит, tak manžel musel zpátky domů, a když mě viděl, ječel jako pominutý. Vzala jsem ho do nosítka a vařila s ním, a on se uklidnil. S tímhle nevíme, jak pracovat.

Toto je názorná ukáзка, jak drahou daň musejí rodiče zaplatit za špatně zrealizovaný přechod. Dítě si vytvořilo k matce úzkostnou vazbu podle Bowlbyho a rodiče se ptají, jak s tím pracovat? Samozřejmě resignovat na vaření. Separační reakce se nedá dítěti vymluvit. Nefunkční jsou i tresty, protože ty z principu zvětšují psychickou vzdálenost mezi dítětem a rodičem, a tak ještě prohlubují to, co separační reakci spustilo. Rodiče měli dát dítěti vařečku a hrnečky a měli vařit s ním na podlaze. Je to únavné, ale ono se za pár měsíců uklidní. Pokud chtějí v tomto stavu chodit do parku, pak jediné všichni pospolu, ne vyhánět kluka samotného s manželem. To on vnímá jako další osiření. Jinými slovy, co si osvojitelé navařili, to si teď musejí sníst. Pokud ho budou takto odmítavě vychovávat, bude se jeho úzkostná vazba na matku zesilovat a může se to časem ještě zhoršit. Kdyby se od začátku udělal důkladný pozvolný přechod, dítě by se cítilo s nimi mnohem bezpečněji. Mohli si tyto potíže ušetřit.

Příznaky osiření jsou pozorovatelné především večer při usínání a ráno při probuzení. Pokud se dítě předá příliš brzo, bude se křečovitě držet nových rodičů a bude úzkostné a plačtivé. Tedy delší přechod je možná úmorný pro rodiče, ale nemůže se jím nic zkazit. Raději trochu zbytečně déle než méně a špatně.

Kvůli nebezpečí amatérského poškozování dítěte **všechny strany mají mít vypracovaný skript, projekt či scénář, jak se bude rámcově postupovat.**

Ten vypracují společně žadatelé, psycholog, pěstouni, popř. sociální pracovnice. Ten předejte tomu, aby se budoucí osvojitel třeba najednou nedivil, že mu pěstouni lezou do bytu na večer a uspávají mu tam JEHO dítě, které mu přeci už bylo přiděleno soudem! Neustále musíme mít na paměti dětskou psychiku – ta sice od věku

6 měsíců rozlišuje mezi našincem a cizincem, ale nezná pojem soukromí. Malé dítě chce neustále mít na dosah rodiče, toho, koho má rádo.

Po přechodu dítěte by měl být klidový režim alespoň měsíc. Žádné výlety, žádné velké akce, žádné velké návštěvy, žádné kroužky pro jednorocní děti, maximálně procházka do parku či na hřiště. Nový domov pro dítě představuje přehřel nových podnětů, že není dobré mu další přidávat. Takto to samozřejmě rodiče nevnímají. Ti by nejraději objeli všechny příbuzné a každému dítě ukázali. I dítěti chtějí ukázat celý svět...

PARADOX DOBRÉHO ÚSTAVU – INHIBOVANÁ VERSUS DESINHIBOVANÁ PŘÍTULNOST

Čím je prostředí dětského domova humánnější, tím je obtížnější bezbolestný přechod dítěte z ústavu do náhradní rodiny. Ve špatných ústavcích děti trpí desinhibovanou přítulností v dětství, tedy přilepí se na každého dospělého, který vejde do dveří. Ten pak chodí po místnosti a na každé noze mu visí tři děti, které by s ním šly kamkoli. Přechod dítěte z takového prostředí je velice snadný. Stačí s ním, jak se nás drží za nohu, pomalu odkráčat k autu. Problém je, že děti s desinhibovanou přítulností pak třeba po půl ročním pobytu u osvojitelů se v autobuse pověsí na úplně cizího člověka a budou chtít s ním odejít stejně, jako před tím odešly z ústavu s osvojitелеm. To pak osvojitelé chybně vnímají jako své selhání, protože spíš je to ukáзка toho, jak dlouho trvají následky z ústavního zmrzačení, protože u jejich vlastních dětí bychom nic takového nepozorovali.

Normální dítě má vůči cizím lidem svou přítulnost inhibovanou – prohlíží si je s nedůvěrou zpoza máminy sukně a svůj vztah k nim odezírá z pohledu na tvář svých rodičů: „Jak na toho cizího pána bude reagovat táta, tak se k němu budu chovat i já.“ Je však řada ústavů, kde se péče o děti natolik zlepšila, že u dětí nepozorujeme desinhibovanou přítulnost. Tam je pak přechod dítěte do rodiny o řád složitější a to náhradní rodiče mate.

Jedni pěstouni měli převzít asi čtyřletého kluka v dětském domově. Otevřela jim nějaká vychovatelka: „Á, tak to vy nám jdete vzít našeho Jiříka.“ Uvedli je do hračkárný a za chvíli přišel nějaký vychovatel s Jiříkem. Ukázal mu jeho nové rodiče. On se na ně podíval: „Ahoj...“ a šel si hrát s hračkami. O nové rodiče vůbec nejevil zájem. Rodiče byli rozpačití. Přijeli za dva týdny. Scéna se víceméně opakovala. Po třetím takovém setkání to rodiče vzdali.

Na celou událost pěstouni vzpomínají nelibě s tím, že „špatný ústav nepřipravil dítě na přechod“. Ale to je chybná interpretace. Jiřík byl zjevně v ústavu oblíbené dítě, tedy byl asi citově sanovaný. Tedy to je známka dobrého ústavu. Právě absence inhibované přítulnosti mátlá budoucí pěstouny, kteří očekávali zřetelnou pozitivní citovou reakci dítěte na ně. V takovém případě je samozřejmě bezbolestný přechod mnohem složitější než v případě desinhibované přítulnosti.

Základem je vědomí, že **dítě jede v denním cyklu, ne v týdenním či měsíčním.** Tedy bylo by třeba, aby noví rodiče byli s Jiříkem každý den, maximálně ob den na celé odpoledne. Hodně se mu věnovali a hráli s ním, aby je Jiřík zahrnul do svého myšlenkového světa, aby s nimi počítal. Pak samozřejmě by s nimi jezdil i na výlety, ke konci by byl ochoten jet k nim domů, ale to už musejí být „kamarádi“, kterým se svěří, kde se nevyhýbá jejich dotyku ap. Zde tedy byla chyba vidět se s ním jednou za čtrnáct dní.

Na takto prováděný přechod samozřejmě nebývají připravení jen budoucí pěstouni, ale ani ústav. Proto je úkolem kolizního opatrovníka – sociální pracovnice – aby s oběma stranami sepsala rámcový projekt, jak bude předávání takto citově sanovaného dítěte probíhat. To je složité, protože mnoho ústavů by vnímalo hodně nelibě, kdyby se jim po chodbách ústavu pohybovali „cizí lidi“. Bohužel tento rozpor mezi cizincem a našincem je to, co potřebujeme u dítěte překonat dříve, než má dětský domov opustit.

PŘEDÁVACÍ LHŮTY

Výše popsaný gradient přechodu by měl mít délku od dnů u měsíčních dětí, až po měsíc u školních dětí, či podle potřeby i více u postpubertálních dětí. **Přechod by však neměl přesahovat dobu trvání zamilovanosti, tedy maximálně tři měsíce,** neboť natěšené očekávání se může strhat a pak se může objevit vůči novým rodičům apatie a lhostejnost. Podobně jako když se dvořící chlapec dlouho nemůže rozhoupat k akci, tak dívka po čase ztratí zájem – její natěšené očekávání se strhalo. Tedy u školních dětí je na pováženou, když by přechod měl trvat déle než měsíc.

Důležitá není ani tak délka celého období jako frekvence, se kterou se vidí dítě s novými rodiči. Je třeba si uvědomit, že **slovo týden předškolním dětem prakticky nic neříká.** Od čtyřletého dítěte můžeme slyšet věty: „Tati, já už vím, co je odpoledne. To znamená po obědě!“ Jinými slovy to je časový rámeček, ve kterém uvažují tyto děti. Chceme-li udělat bezproblémový přechod, musí rodiče při přechodu kmitat v tomto půldenním tempu. Neustále je třeba mít na paměti, že děti a rodina jedou v denním cyklu. Všechny delší prodlevy jsou úlitbou praktickým důvodům a nikoli ve prospěch dítěte.

V případě pěstounské péče na přechodnou dobu (PPPD) musí noví rodiče být mnohokrát na návštěvě u pěstounů. Dítě odvozuje vztah k novým rodičům podle toho, jak se k nim chovají pěstouni. Tedy přátelské posezení dospělých je pro děti nejlepším seznamovacím procesem. V této době jsou sice noví rodiče upnuti na to, jak je dítě přijme, ale upřené pozornosti se v této chvíli děti bojí. Tedy obojí rodiče by si měli uvědomit, že **první návštěva je především divadlo, které pěstouni s novými rodiči před dětmi hrají.** Dítě bude sledovat reakce pěstounů a z toho odvodí, co si má myslet o nových lidech, o kterých ani netuší, že se jednou stanou jeho rodiči. Pokud noví rodiče nejsou neobratní, tak dítě do pár hodin, někdy i minut je začne testovat. **Přijetí dospělého dítě indikuje tím, že od něho přijme hračku či jídlo. Tento bod je třeba sledovat.**

Kvalita přechodu ani kvalita nových pěstounů se neodvozuje od toho, jak rychle proběhne tento proces. Nic se nestane, když předání hračky bude až na třetí návštěvě. **Návštěvy by se měly uskutečňovat denně, maximálně ob dva dny.**

Pokud je to jen trochu možné, budoucí rodiče by se měli nejlépe několikrát s pěstouny účastnit uspávání dítěte. Pokud dítě je zvyklé spát s pěstouny v jedné posteli, pak by jednou měly uspávat dítě samy obě matky nebo sami oba otcové. Kvůli erotickému náboji není dobré, aby v posteli pěstounů spaly matky a otcové pospolu.

Po těchto událostech již i tříleté dítě bude považovat všechny dospělé za členy jedné tlupy a nebude lišit mezi našincem a cizincem. Tou dobou by měli pěstouni již být několikrát na návštěvě u nových rodičů. Dítě by toto nové prostředí mělo dobře znát. Mělo by tam opakovaně spát odpoledne, ale probouzet by ho tam měla pěstounka třeba s novou matkou.

Do nového prostředí dítě neuvádí noví rodiče, ale původní pěstouni. To je analogie návštěvy. Když přijdeme s dítětem na návštěvu, tak na záchod ho vede jeho matka. Teprve, když to tam dítě dobře zná, tak může záchodovou toaletu obsloužit strejda nebo teta. Zde tedy dospělí musejí zapomenout na hranice - my versus vy a musejí se řídit logikou dítěte. Tedy záchod, koupelna, ložnice a obývací v novém prostředí jsou prostory, do kterých dítě uvádí původní, předávající rodina.

Klasickou laickou chybou je nechat na osvojitelích, aby to byli oni, kdo dítěti slavnostně ukáže nový domov. Tato zásada je vhodná u dospělých, nanejvýš postpubertálních dětí, ale rozhodne u prepubertálních dětí. To vnucujeme dětem, které jsou nastavené na inkluzivní vztahy, principy exkluzivních vztahů. V tomto případě svatby – přes práh nového domova přenáší ženich nevěstu do svého teritoria, aby se to stalo jejich společným a výlučným teritoriem.

Následně jeden či dva večery by ho měla v novém prostředí uspávat pěstounka s novou matkou. Předškolní dítě nezná hranici intimní/soukromé - veřejné. Proto by ho měly v novém prostředí koupat obě ženy, nebo přesněji řečeno ti, na které je ono zvyklé. Stejně tak při uspání a následném probuzení by dítě mělo vidět obě postavy - pěstounku i novou matku. Teprve postupně by mělo dítě vidět po probuzení či při uspávání pouze nové rodiče. Ale přesto by ještě několikrát mělo vidět pěstouny, na návštěvě. Stejně tak není problém, kdyby museli pěstouni zaskočit občas při hlídání, jen je třeba respektovat pravidla předávání s překryvem.

Kolem přechodu by měli mít rodiče tak minimálně půl měsíce až měsíc volno. V rodině by se neměly střídát návštěvy jak na běžícím pásu. Jedna, dvě návštěvy za týden je bohatě dost. Rodiče se sice budou nudit, ale dítě má podnětů a až.

DOČASNÉ PŘEDÁNÍ DÍTĚTE Z JEDNÉ DOSPĚLÉ AUTORITY NA DRUHOU

V tomto textu pro větší jasnost rozlišujeme mezi víceméně trvalým přechodem dítěte z jednoho výchovného prostředí do druhého (z ústavu do rodiny, z pěstounské péče na přechodnou dobu do koncové náhradní rodiny ap.) od dočasného předání dítěte přechodné autoritě.

Společné oběma jevům je dělení vztahů na exkluzivní a inkluzivní, tedy zásada, že dítě, pokud to jen trochu jde, předáváme s překryvem a ne kontaktně. Kontaktní předání si mohou dovolit jen ty funkční rodiny, které mají naprosto bezkonfliktní vztahy, popřípadě dítě novou autoritu velice dobře zná a často se s ní stýká (au-pair, babička, co bydlí nedaleko ap.) Bohužel tuto podmínku nesplňují prakticky žádní rodiče, co přicházejí se svými spory na OSPODY. Ty pokud nechtějí viktimizovat své děti a zneužívat je v jejich porozchodových válkách, tak se musejí přemoci a předávat si dítě s překryvem, byť by to bylo přes školku či kroužky.

Základní druhy předání v čase

Základní tři druhy předání si můžeme znázornit graficky. Je to předání inkluzivní s překryvem, předání skrytě exkluzivní přes školku, předání zjevně exkluzivní, tzv. kontaktní.

Obr. 3 - Předání dítěte s překryvem

Tento druh předání je svou povahou inkluzivní a nejlepší pro dítě. Na ose x je zleva doprava plynoucí čas, jako jakoby filmový pás. Nejprve je dítě s matkou, pak se připojí otec a chvíli jsou spolu všichni tři. Načež se matka začne vytrácet. Podobně předávají dítě pěstouni biologickým rodičům.

Obr. 4 - Předání s překryvem přes školku

Protože otec s matkou se nemusí (skrytě exkluzivita), využívají školku k předání dítěte. Předání matka – školka a školka – otec jsou s překryvem, tedy inkluzivní. Toto předání je formálně inkluzivní, leč skrytě exkluzivní. Pro dítě je přijatelné, protože nemusí vnímat napětí mezi rodiči, pokud to tito nedávají okázale najevo.

Obr. 5 - Kontaktní předání dítěte

Toto předání mohou využívat neškodně pouze funkční, nekonfliktní rodiny. V konfliktních rodinách je takové předání zjevně exkluzivní a je to pro dítě nejhorší varianta předání, kterou známe.

PRINCIPY INKLUZIVNÍCH VZTAHŮ BY SE MĚLY ŘÍDIT I ŠKOLKY

Při přijímání dětí – prvních několik dnů po prázdninách - by měli mít rodiče možnost být celé dopoledne s dětmi ve školce, aby děti začaly školku považovat za rozšíření již známého domácího prostředí. Takto se vytvoří překryv, který zejména u dětí mladších tří čtyř let navodí pocit kontinuity. I zde jsou to právě vychovatelky v mateřských školách, které matkám berou plačící dítě a i přes zjevnou separační reakci jim říkají: „*Nechte to. My už si s ním nějak poradíme.*“ Samozřejmě, že poradí, ale na úkor dítěte.

Často bývá problém příliš nízký věk dětí. Většinou děti nebývají vhodné do školkového, kolektivního zařízení dříve než před třetím rokem života. Do té doby jsou vysloveně nevhodné i jesle, neboť i to jsou kolektivní zařízení, ale do tří let dítě potřebuje chůvu nebo au-pair, tedy jedno, maximálně dvě děti na jednu dospělou autoritu. To totiž odpovídá evoluční normě, kde dvojčata a víceročata jsou výjimečným jevem.

ZÁKLADNÍ ZÁSADY PŘEDÁVÁNÍ DÍTĚTE S PŘEKRYVEM

Předávání dítěte s překryvem se netýká jen rozvádějících se párů, ale předávání dítěte mezi pěstouny a biologickými rodiči dítěte, kteří přijeli na návštěvu podívat se na své dítě. I zde je třeba apelovat na kolizního opatrovníka (zpravidla sociální pracovníci), aby s rodiči vypracoval **projekt navazování vztahů s biologickými rodiči**. Projekt by měl také explicitně pojmenovat jinak často nevyřčené obavy či touhy obou stran: Nenavazujeme kontakty k tomu, aby dítě přešlo zpět k biologickým rodičům. Nebudeme bojovat o přízeň dítěte na úkor druhých rodičů ap. Nesoupeříme o to, kdo je lepší rodič. Biologický rodič na první schůzce asi nebude ještě s dítětem sám ap. Když například dítě celé roky nevidělo biologické rodiče a nyní má navazovat k nim vztah, pak na úplně první schůzce by měli biologičtí rodiče přijít buď k pěstounům na návštěvu, nebo uspořádat společnou akci v Aquaparku či jinde, ale při prvním či druhém setkání s biologickými rodiči by ještě nemělo být s nimi dítě samotné, na to je času dost, ale mělo by tam být v přítomnosti pěstounů. Teprve od druhé či třetí schůzky – podle toho, jak to jde – je možné dát biologickým rodičům možnost být s dítětem o samotě, samozřejmě jen za předpokladu, že mezi jednotlivými schůzkami nejsou větší prodlevy než měsíc. Děti rychle zapomínají. Často je třeba zohlednit, že dítě může mít na biologické rodiče špatné vzpomínky, třebaš navíc fantazijně zveličené. Biologičtí rodiče nepatří mezi obvyčejné návštěvy a mohou v dítěti vyvolávat strach, že budou pěstounům vyrvány ap. Tedy čím více strachů, tím opatrnější musíme při těchto návštěvách být a netlačit na pilu. V případě podobných komplikací

je třeba se po prvních schůzkách sejit s kolizním opatrovníkem či tím, kdo má tyto schůzky řídit, a zhodnotit, jak tyto návštěvy a předávání probíhalo. U větších dětí je třeba zohledňovat jejich názor.

Vlastní průběh předání s překryvem by měl sledovat určitý scénář. Když si rodiče mají předat dítě, naplánuje se překryv, který má následující strukturu. Předpokládejme, že otec si přebírá dítě od matky, nebo analogicky biologický rodič si přebírá dočasně děti od stávajících pěstounů:

- **Společná chůze** – 15 minut – chůze odvrací pohledy na sebe a zmiňuje stres a napětí.
- **Společná aktivita** – 15 minut – například nakupování, uklízení, stavění, řezání dříví, vybírání brambor ap.
- **Aktivita otce, pasivita matky**, ta si třeba povídá s třetí osobou (opět cca 15 minut). Dítě, pokud není vyčerpané, tak se přirozeně váže na aktivního rodiče.
- **Matka oznamuje dítěti, že si musí ještě něco zařídit, chce po něm, aby zůstalo s tátou, a čeká, až ji dítě „propustí ze svých služeb”**, tzn. zamává na rozloučenou. Též ho informuje, kdy si pro něj zase přijde.
- **Během tohoto předávání se zásadně neřeší konfliktní vztahové otázky - nevyčítá se a neironizuje. Nicméně plká se o neutrálních tématech, ala počasí.**

V praxi občas narazíme na problém výchovné neobratnosti rodičů:

Otec po dlouhé době vidí čtyřletého syna. Ten vůči němu má výše popsanou inhibovanou reakci. To otce bolí, tak k němu přistoupí a povídá: „Dej mi pusku na přivítanou.“

„Ne!”

„Tak mi dej ruku!”

„Ne!”

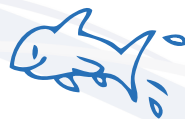
„Proč mi nechceš dát ruku?!” atd.

To je pak na poměrně dlouhodobou citlivou práci s nimi, protože rodičovská frustrace bývá navíc násobena pocitem méněcennosti, že jej úřady či „přečtyralí vysokoškoláci“ poučují ap.

ZÁVĚR

Má-li předávání i přechod dítěte proběhnout lege artis, je třeba napodobovat způsob, jak se tyto jevy přirozeně objevují ve funkčních rodinách s tím, že respektujeme principy exkluzivních a inkluzivních vztahů, biorytmus a další danosti, které přinesla evoluce lidského druhu. **Jako kritérium, že tyto procesy správně probíhají, je pocit zúčastněných, že „psychologové jen zbytečně plašili”,** že to šlo úplně bez problémů. Každopádně obezřetnost, nekonečná míra trpělivosti a mírný, laskavý přístup je to, co zde dětem nejvíce pomáhá.

JAK PROBÍHÁ PŘEDÁNÍ DÍTĚTE DEFINITIVNÍ RODINĚ A PROVÁZENÍ TÉTO RODINY?

ALŽBĚTA A VRATISLAV HLÁSKOVI
DOBŘÁ RODINA, O.S.

Organizace se zaměřuje na PPPD (pěstounskou péči na přechodnou dobu) specializovanou na ranou péči se zkušeností předávání dětí především do adopce.

Základem dobrého předání dítěte definitivní rodině je vytvoření kvalitního plánu individuální ochrany dítěte (IPOD), který nebude jen papírem pro splnění povinností, ale bude užitečným průvodcem tímto náročným procesem. Plán bude potřeba doplňovat a měnit podle potřeb dítěte či ostatních zúčastněných subjektů.

Pro dobré předání dítěte je zcela zásadní vytvoření atmosféry důvěry a úzké spolupráce mezi:

- pěstounskou rodinou
- přebírající rodinou
- pracovníky OSPOD
- pracovníky doprovázející organizace pěstounů (dále jen DO)

Využijte v té době zkušenosti rodin, které PPPD poskytují déle a mají zkušenosti s úskalími předávacího procesu. Doporučte totéž pěstounům i přebírající rodině.

Součástí IPODu by měl být plán konkrétních kroků, které čekají jednotlivé subjekty během procesu předávání, tj.:

- kdy a kde dojde k setkání jednotlivých subjektů, kdo se setkání bude účastnit, v případě potřeby mluvit nejdříve s jednotlivými subjekty odděleně,
- stanovení přibližného termínu, dokdy by mohl být předávací proces dokončen (lépe je počítat s delší lhůtou, kterou je možné v případě potřeby zkrátit).

Pěstouny je třeba vést k tomu,

- aby si uvědomili svoji odpovědnost v procesu předávání, aby o všech důležitých krocích předem informovali pracovníky OSPOD a DO, kteří jim v případě potřeby mohou přispět svým názorem k dobrému zhodnocení situace,
- aby se na předávání připravili již předem tak dobře, aby se do přebírající rodiny „zamilovali“, ať už jim bude na první pohled sympatická či nikoliv. Pro dítě v tuto chvíli nejsou lepší rodiče než ti, kteří jim byli určeni. Jestliže si je nezamilují

pěstouni, jak si je má zamilovat dítě? Jestliže pěstouni nepocítují důvěru v přebírající rodinu, nebude ji pociťovat ani dítě, předání tedy nemůže proběhnout pro dítě dobře,

- aby prožívali naplno radost rodiny, která od nich bude miminko přebírat, aby se k přebírající rodině chovali otevřeně, vstřícně, citlivě, prostě tak, aby měli i oni radost, že mohou dítě přebírat právě od nich,
- že je potřeba dobře vnímat situaci přebírající rodiny (jedná se často o lidi, kteří dlouho čekali na splnění své rodičovské touhy) a pomáhat jim dobře zvládnout adaptační období, poskytnout jim pocit bezpečí, aby členové přebírající rodiny neměli pocit, že jim pěstounská rodina konkuruje, ale naopak že jim může velmi pomoci přijmout dítě,
- aby si uvědomili pozitivní stránku celého procesu a přistupovali k tomuto úkolu s radostí a pocitem završení svého úsilí.

Přebírající rodinu je třeba vést k tomu,

- aby si uvědomili pozitivní stránku situace, kdy o jejich budoucím dítěti má někdo tolik informací a má s ním velmi intenzivní zkušenost, jak o dítě pečovat,
- aby měli celou dobu na paměti, že rozhodujícím kritériem pro úspěšnost procesu předávání je schopnost nadřadit potřeby dítěte nad potřeby dospělých, aby dokázali být trpěliví, naslouchali dítěti i pěstounům, příp. pracovníkům OSPOD a DO,
- aby pochopili, že pěstouni s nimi nesoupeří o dítě, protože mají jinou motivaci pro péči o dítě (jedním z vrcholných momentů osvojitelů je okamžik převzetí dítěte do péče, zatímco vrcholným momentem života pěstounů je předání dítěte do péče definitivní rodiny),
- aby si nejdříve dobře „načetli“, jak se k dítěti chovají pěstouni, tj. na jaké zacházení je dítě zvyklé, co ho dráždí, co ho uklidňuje, jak probíhá krmení, koupání, uspávání, běžná komunikace, uklidňování při nespokojenosti aj.

Pracovníky OSPOD je třeba vést k tomu,

- aby pomáhali vytvářet atmosféru důvěry během samotného procesu,
- aby včas vyřídili všechny potřebné formální úkony na základě IPODu.

Pracovníky DO je třeba vést k tomu,

- aby pomáhali vytvářet atmosféru důvěry během samotného procesu,
- aby osvojitelům pomohli v pochopení toho, co se od nich během procesu očekává,
- aby ve spolupráci s ostatními subjekty řešili případné konfliktní okamžiky předávacího procesu.

PRVNÍ SETKÁNÍ

První setkání pěstounů a přebírající rodiny proběhne patrně na krajském úřadě. Vytvořte hned od začátku atmosféru důvěry a pohody.

Co by mělo být během prvního setkání řečeno?

- Toto období bude citlivým nejen pro pěstouny i pro přebírající rodinu, ale především pro dítě. Po celou dobu předávacího procesu je třeba dobře naslouchat potřebám dítěte. Když budou obě rodiny pozorné, dítě si samo řekne, jakou rychlostí bude předání probíhat.
- Dítě zvládne předávání přebírající rodině tak dobře, jak ho zvládnou dospělí. Je tedy nutná maximální spolupráce a soulad všech zúčastněných dospělých.

Jak by mělo první setkání vypadat?

- První setkání by mělo proběhnout bez dítěte.
- Účastnit by se ho měli pracovníci OSPOD, přebírající rodina (budoucí rodiče) a pěstouni. Pracovníci DO se mohou zúčastnit již tohoto prvního setkání či až druhého setkání.
- Zúčastnění dospělí by se měli představit a seznámit.
- Nejdříve by měli pracovníci OSPOD, pěstouni a pracovníci provázející organizace sdělit přebírající rodině všechny potřebné informace o dítěti, o IPODu.
- Budoucí rodiče musí mít dostatečný prostor na všechny otázky v bezpečné atmosféře (je důležité, aby věděli, že žádná otázka není „hloupá“).
- Přebírající rodina by měla sdělit, jak dlouhý čas potřebují na rozhodnutí, zda chtějí převzít dítě do péče. Musí vědět, že je důležité se rozhodnout správně. Je lepší, když si časem budou vyčítat, že si dítě do péče nevzali, než aby si vyčítali, že si dítě do péče vzali. Musí vědět, že když teď dítě do péče nevezmou, neznamená to, že už jim nikdo další dítě nenabídne.

DRUHÉ SETKÁNÍ

Druhé setkání může proběhnout ještě týž den. Přebírající rodina se při něm seznámí s dítětem.

Jak by mělo druhé setkání vypadat?

- Účastnit by se ho měli pěstouni s dítětem, pracovníci OSPOD (v případě dobré spolupráce s DO to nemusí být nutné) a budoucí rodiče.
- Setkání by mělo proběhnout v neutrálním prostoru (na úřadě či v prostorách DO).
- Během tohoto setkání by dítě mělo být u pěstounů, přebírající rodina si může začít všimnout, jak se dítě chová, jak o něj pěstouni pečují. Pokud je to možné, je lepší, když budoucí rodiče nespěchají na to, aby si dítě vzali do náruče.
- Budoucí rodiče musí mít dostatečný prostor na další otázky.

- Budoucí rodiče sdělí, jak rychle jsou schopni převzít dítě do celodenní péče (vyřízení se zaměstnavatelem, upravení bytu, informování jejich blízkého okolí).
- Budoucí rodiče musí vědět, že termín převzetí dítěte do celodenní péče je závislý na tom, kdy bude dítě připraveno na tuto změnu, tj. že termín toho, kdy jsou schopni dítě převzít do péče, nemusí být totožný s termínem předání.
- Měla by být domluvena předpokládaná rychlost a způsob předávacího procesu, kde k setkávání bude nadále docházet, kdo se ho bude účastnit.

DALŠÍ SETKÁNÍ

Účastní se ho pěstouni s dítětem, budoucí rodiče a v případě potřeby pracovníci DO.

Je potřeba se připravit na to, že bude dost pravděpodobně třeba propojit po nějakou dobu obě rodiny. Pokud je dítě předáváno zpět do původní rodiny, bývá častěji k místu setkávání volen neutrální prostor. Při předávání osvojitelům se zpravidla návštěvy uskutečňují v domácnostech pěstounů a osvojitelů.

Předávání do původní rodiny

- Pokud to situace umožní, pak je lépe, když i tato setkání mohou proběhnout v domácnostech pěstounů a původní rodiny, aby dítě bylo v co nejpřirozenějším prostředí a aby si mohlo zvykat na prostředí přebírající rodiny. Pokud však není možné zaručit bezpečí pěstounů (a jejich dětí), pak je nutné, aby setkání probíhala v neutrálním prostoru.
- Zde bude daleko více potřeba pomoci pracovníků DO. Většinou se jedná o rodiny, které potřebují pomoci rozvinout rodičovské kompetence. Setkání by se měli většinou účastnit i pracovníci DO.

Předávání osvojitelům

- Nejprve může přebírající rodina navštěvovat pěstouny, později naopak začnou pěstouni s dítětem navštěvovat přebírající rodinu, aby se dítě bezpečným způsobem seznámilo s prostředím, do kterého bude předáno. Situace může vyžadovat i přítomnost v domově přebírající rodiny přes noc, aby byli pěstouni případně přebírající rodině k dispozici při řešení okamžité situace. Taktéž se tímto způsobem může přebírající rodina seznámit se zvyklostmi dítěte během dne i noci, aby mělo dítě co nejméně změn, které by mohly dítěti ztížit vztahy s přebírající rodinou.

Obecné principy

- Samotný proces předávání lze plně zahájit až ve chvíli, kdy přebírající rodina jasně deklaruje rozhodnutí, že chtějí dítě převzít do péče.
- Předávání dítěte by nemělo probíhat z náruče do náruče. Vždycky je třeba dítě před předáním položit např. do postýlky (či u starších dětí postavit na zem).
- Všechno, co je dítěti příjemné, by měli při dalších setkáních dělat čím dál častěji

budoucí rodiče. Naopak úkony, které jsou dítěti nepříjemné, by měli vykonávat pěstouni.

- Pěstouni mají za úkol seznámit budoucí rodiče s tím, jaké má dítě zvyklosti, co ho uklidňuje, co ho rozciluje, co všechno už umí. Ukážou jim všechny „figle“, které při péči o dítě používali.
- U starších dětí je dobré, když první setkání probíhají např. na hřišti, kde se dítě může uvolnit a může pomalu začít využívat pomoci budoucích rodičů při lezení na skluzavku, tvoření staveb z písku apod.
- Teprve když budoucí rodiče vidí, jak byly jednotlivé úkony a situace řešeny pěstouny, mohou začít zkoušet přebírat péči o dítě sami. Pěstouni jsou jim neustále k dispozici, aby jim byli nápomocni radou, ale přitom dodali budoucím rodičům sebejistotu, posílili jejich rodičovské sebevědomí a citlivě rozvíjeli jejich rodičovské kompetence. Podle situace postupně řeší budoucí situace jednotlivé úkony samostatně.
- Důvěra přebírající rodiny stoupá s tím, když vidí, že pěstouni jsou jim ochotni pomoci v nejrůznějších maličkostech. Proto je dobré, když pěstouni např. připraví budoucím rodičům seznam věcí, které by si měli pro dítě připravit na základě toho, co ve chvíli předávání používají sami. Dobré je poslat seznam budoucím rodičům e-mailem, aby si ho mohli v klidu projít.
- Velkou roli v procesu adaptace hrají vůně. Je dobré tedy používat stejný prášek na praní. Stejně tak mohou budoucí rodiče přinést nějaké oblečení, které dítě pak bude nosit, fusak, hračky apod., aby předměty získaly vůni domácnosti pěstounů.
- Pokud je vhodné, aby přebírající rodina trávila v tomto období s dítětem čas bez přítomnosti pěstounů (např. na procházce), podepíše pěstounům propustku, aby bylo jasné, že v tuto dobu převzali zodpovědnost za dítě.

DEFINITIVNÍ PŘEDÁNÍ

Když dojde k okamžiku, kdy jsou vazby navázány a dítě je opravdu připraveno na definitivní předání do přebírající rodiny, je potřeba okamžik předání dobře naplánovat, přizpůsobit jeho průběh okamžitým reakcím dítěte. Způsob předání se samozřejmě výrazně liší dle věku dítěte, ve kterém probíhá.

- Okamžik musí být společně naplánován pracovníky OSPODu (min. musí zajistit rozhodnutí o svěření dítěte do péče přebírající rodiny), DO, pěstounů i přebírající rodiny. V případě, že by dítě reagovalo nepřiměřeně situací, je třeba naplánovat další kroky (např. delší rozvolnění předávacího procesu).
- Na předání také musí být dobře připraveni pěstouni (měli by dát svým blízkým předem možnost rozloučit se s dítětem, aniž by se tím ovšem proces předání protahoval).
- Během předání dají pěstouni přebírající rodině veškeré doklady dítěte (rodný list, kartičku pojišťovny, lékařské zprávy apod.).

- V tomto okamžiku je dobré, když má přebírající rodina možnost volat pěstounům 24 hodin denně, aby mohli jakékoliv nejasné situace hned řešit.
- Přebírající rodina by měla zachovat co nejvíce stejných zvyklostí, které mělo dítě v pěstounské rodině. Teprve později mohou začít zvyklosti upravovat podle vývoje dítěte.
- Po předání dítěte do celodenní péče přebírající rodiny by dítě nemělo ztratit ze dne na den kontakt s pěstouny. Po předání je dobré uskutečnit návštěvu pěstounů u přebírající rodiny hned následující den, pak po 2-3 dnech, postupně pak návštěvy rozvířovat. Zvláště v této fázi celého procesu je třeba myslet především na nejlepší zájem předávaného dítěte. Zabráni se tak zbytečným deprivacím, které nečekaná a nevysvětlená definitivní ztráta blízkých osob způsobuje.
- Stejně tak by v práci s přebírající rodinou měli pokračovat i pracovníci DO. Měli by přebírající rodině vysvětlit důvody pro další návštěvy pěstounů, příp. usměřovat četnost a náplň setkání, jestliže nedojde ke spontánní shodě mezi pěstouny a přebírající rodinou.
- Při předání dítěte do péče přebírající rodiny předají pěstouni přebírající rodině dokumentaci dítěte o vývoji dítěte, tj. foto a video dokumentaci, kterou v průběhu péče pořídili, a deník (týdeník) dítěte, který v průběhu péče dítěti psali.
- Je vhodné, když dítěti pro první dny zapůjčí či věnují hračky a oblečení, na které je dítě zvyklé.
- Pokud se na tom pěstouni dohodnou s přebírající rodinou, mohou dítěti do budoucna plnit roli jakýchsi "kmotrů" či rodinných přátel, u kterých dítě jistý čas života bydlelo, a kteří tak mohou být dítěti k dispozici v okamžiku, kdy se začne aktivně zajímat o období svého života, které nestrávilo v přebírající rodině.
- Je potřeba upozornit pěstouny, že by měli na příslušné úřady nahlásit, že ukončili péči o svěřené dítě (zaniká tím nárok na některé dávky) a že jsou opět ve stavu pohotovosti.

JAK DLOUHO BY MĚLA POHOTOVOST TRVAT?

- Po předání potřebují mít pěstouni prostor pro návštěvy dítěte, které právě předali do péče přebírající rodiny.
- Maximální délka této pohotovosti je stanovena novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí (resp. naplnění Dohody o výkonu pěstounské péče a výkladem toho, co jsou závažné důvody pro odmítnutí přijetí dalšího dítěte do péče).
- Každá rodina bude mít po každém předání jinak dlouhou potřebu na zklidnění. Někdy stačí pár dní, jindy je potřeba delší čas.
- Pracovníci DO by v zájmu dlouhodobé udržitelnosti funkčnosti pěstounské rodiny měli doporučit pěstounům i pracovníkům OSPOD, jak dlouhý čas potřebují pěstouni před přijetím dalšího dítěte (toto doporučení by mohlo být vnímáno jako období, kdy trvají závažné důvody pro odmítnutí přijetí dalšího dítěte do péče).

- Je zároveň vhodné, aby v tomto období pracovali pracovníci DO s pěstounskou rodinou na tom, aby pěstouni naslouchali potřebám vlastní pěstounské rodiny, upevnili partnerský vztah, dali prostor dětem na jejich potřeby, které v době poskytování PPPD nebylo možné plnit, ale také na práci pěstounů vlastním osobnostním růstu a regeneraci.

CO DOPORUČIT PĚSTOUNŮM V DOBĚ POKOTOVOSTI?

- Prožijte společně i každý zvlášť naplno radost z předání dítěte, z dobře odvedené práce. Uvědomte si, jak jste definitivně rodině usnadnili situaci – díky vám jejich dítě nemuselo svůj život začínat traumatem ústavní výchovy.
- Pokuste se opět stmelit vlastní pěstounskou rodinu, najděte si čas jeden na druhého, dopřejte si odpočinek, zkuste si na tuto dobu naplánovat rodinnou dovolenou. Užijte si, že máte jeden na druhého i každý na sebe více času.
- Zajděte si do divadla, na hokej či na jiná místa, která máte rádi, ale nemohli jste s miminkem navštívit.
- Vzdělávejte se dále v oblasti náhradní rodinné péče, najděte si zajímavé přednášky, knížky, čtete odborné články. Na stránkách www.rpp.cz neustále přibývají články, které se věnují aktuálním tématům v této oblasti.
- Věnujte se svému osobnímu rozvoji – s odborníkem nebo alespoň sami. Uvědomte si, co všechno jste během průběhu PPPD prožili, kde jste objevili své skryté rezervy či bolavá místa a pracujte na sobě.
- Těšte se na další dítě, vymýšlejte si pro něj případně jméno, vyperte a připravte si oblečení a další věci, které bude potřebovat.

NEJČASTĚJI KLADENÉ OTÁZKY

Mohou 3 měsíce v ústavu dítě poškodit?

- Ještě před dvaceti lety si pediatri a psychologové mysleli, že dítě do čtyř měsíců života nemá nějaké zvláštní potřeby, kromě tepla, klidu a stravy. Jinak jako by se nic nedělo. Novější neuropsychologické poznatky ale říkají něco úplně jiného. V této fázi se dítě poprvé seznamuje s tím, jak na něj okolní svět reaguje, a vytváří si schopnost vytvářet vazby. A když na tuhle rozvíjející se schopnost nikdo neodpovídá, přirozeně se naučí vazby nevytvářet. Nevyplatí se mu to. Tohle je definitivně poškození pro celý život, velmi obtížně se překonává.
- Lidé, kteří prošli ústavní výchovou, dokážou navazovat vztahy, vytváří se něco, co navenek může vypadat jako pevná vazba, ale je to pseudovazba, ta skutečná pevná vazba chybí. Ve zlomových okamžicích se tomu člověku vztahy hroutí. Děti, které umějí vytvářet vazbu, dokážou procházet problémy a poučit se z nich, ty ostatní je berou jako útok proti sobě, narůstá v nich pocit zhrzenosti.
- Důsledky se mimochodem velmi často ukazují právě u některých osvojených dětí, které mají za sebou rané dětství v ústavu. Navázání vztahu s novými rodiči

ze začátku vypadá úžasně, ale kolem třináctého, čtrnáctého roku se to celé začne hrotit. Osvojitelské rodiny se ocitají ve velmi nešťastné situaci, s dětmi bojují na krev a některé dospějí až k hraničním rozhodnutím, že péči prostě nezvládnou.

- RPP dává dítěti šanci nepropást to nejdůležitější období. Zjistili jsme, že u nás není nikdo, kdo by takovou službu dělal. I kdyby zákon byl co nejstřícnější a všechno šlo hladce, vždycky vznikne nějaká prodleva, kterou miminko stráví v ústavní péči. Tuhle prodlevu je potřeba překlenout, proto jsme se do toho pustili. Nyní už je rodin poskytujících RPP více.

Je pro miminko velký šok ze dne na den změnit rodinu?

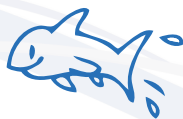
- Samozřejmě že by bylo lepší, kdyby dítě rodinu měnit nemuselo, kdyby mohlo vyrůst v harmonické nejlépe zároveň i biologické rodině. To však není vždy možné, ve výjimečných případech je dítě, které se naučilo normálně vytvářet vazbu, schopno ji překlopit na někoho jiného. Ostatně příroda na to zařízená je, matky dřív mnohem častěji umíraly a děti přecházely do péče babiček nebo tet. Musí-li tato situace nastat, je pro dítě nejsnazší, když přechází přímo z jedné dobré rodiny do druhé. Paradoxní je, že spousta rodičů dnes odchází docela brzy od dítěte do práce, předávají ho chůvě nebo do jeslí a nad tím se skoro nikdo nepozastaví.
- Důležité je správné načasování. Vysledovali jsme, že u malých dětí se střídají dostředivé tendence, kdy chtějí být se svými, a odstředivé, kdy mají chuť poznávat svět a další lidi. Pokud je to možné, je dobré počkat při předávání na tu odstředivou fázi, pak to proběhne snadněji.
- Podstatné také je, aby nová rodina reagovala dobře a dala dítěti čas, aby si zvyklo samo, nenutili jej. Aby cítilo, že není v tlaku, pak je sblížování snazší.
- Nejdůležitější však je předat miminko co nejdříve do definitivní rodiny. Předali jsme už několik dětí ve dvou měsících. Tam probíhalo předávání bez většího problému. Je to trauma, které podle nás odpovídá traumatu, když si rodiče pro dítě pořídí chůvu, která s ním pak tráví většinu času. Dítě si tvoří vazbu k tomu, kdo se mu nejvíce věnuje.

Můžete se s dítětem po předání definitivní rodině stýkat?

- Zatím je to na rozhodnutí definitivní rodiny. Nicméně se s námi chtějí potkávat zatím všechny rodiny, do kterých jsme děti předávali. I pro ně je dobré, že mají někoho, kdo jejich dítě zná, kdo jim může poradit nebo s nimi jen sdílet radosti a starosti s dítětem. Plníme pak funkci jakýchsi kmotrů. Některé rodiny navíc chtějí, aby nás dítě znalo, aby se nás pak mohlo ptát, jak strávilo své první měsíce života. Zatím žádná rodina nechtěla informaci o pobytu dítěte u nás před dítětem tajit.

PRŮVODCE DÍTĚTE V JEHO MĚNÍCÍM SE PROSTŘEDÍ

BC. ŠÁRKA FRANCÍRKOVÁ
ŠAFRÁN DĚTEM, O.S.

Terénní služba „Průvodce dítěte v jeho měnícím se prostředí“, byla vytvořena na základě nedostatku poskytovaných služeb, které působí „napříč systémy“ mezi ústavním zařízením a rodinou. Tato služba poskytuje podporu v slabém místě přechodu dítěte mezi jednotlivými systémy a stává se pomyslným mostem z péče do péče.

Tato služba je primárně určená pro pomoc a podporu při doprovázení dítěte, které prožilo trauma z odloučení od své biologické rodiny v období svého pobytu jak v ústavním zařízení, tak při přechodu do jiného prostředí a vyvrcholí jeho podporou v etapě tvorby nového rodinného systému, či potřebou posílení stávajícího rodinného systému.

Jejím hlavním klientem je traumatizované **dítě**, kterému je poskytována podpora v citlivých momentech změny prostředí, ztráty místa a s ním i ztráty bezpečí a dosavadních jistot. Sekundárně pomáhá pečujícím (biologickým a náhradním rodičům, zákonným zástupcům, personálu zařízení), kteří jsou vždy vnímáni jako partneři. V jednotlivých programech se soustředí především na podporu identity dítěte, zjištění informací o specifikách a návycích dítěte, které potom vhodnou formou předává pečujícím dítěte, tak aby mu lépe bylo porozuměno a snadněji se adaptovalo v novém sociálním prostředí.

Služba „Průvodce dítěte v jeho měnícím se prostředí“ se skládá ze tří programů, které na sebe navazují a jejich cílem je předcházení návratu dětí znovu do ústavů, rozvíjení porozumění, kontaktu a komunikace dítěte s jeho okolím.

1) BEZPEČNÁ STOPA NA CESTĚ DOMŮ

Podpora pro dítě:

Program se soustředí na zvýšení kvality života dětí a podporu jejich identity se zaměřením na přípravu dítěte na „hladký přechod“ do jiného sociálního prostředí využívající „*Metodu tvorby budoucí paměti Bezpečná stopa* ©“.

Forma: Služba má především terénní charakter, mobilní týmy se skládají z rodinných a terénních asistentů a mediátorů, kteří dojíždějí do ústavních zařízení a do domácího prostředí rodiny, kde se dítě cítí bezpečně a lépe se učí novým dovednostem. Přímá práce s dítětem se soustředí zejména na zjišťování kontaktních a komunikačních kanálů, návyků dítěte, tvorbu bezpečných stop a podporu identity dítěte. Celkově se program snaží zmírnit následky traumatu z odloučení od své biologické rodiny a zklidnit

znejistělé dítě. Dětem se specifickými poruchami a zdravotními postiženími program dále vytváří komponenty a kompenzační pomůcky, aby jim bylo „více rozuměno“ s cílem zvýšit pravděpodobnost jejich umístění do náhradní rodinné péče.

Podpora pro pečující: při přípravách přijetí dítěte

Rodiče nás mohou zkontaktovat již v průběhu příprav, kdy se seznamují a navazují svá první setkávání s dítětem. Každému rodiči je nabídnuta individuální podpora přizpůsobena jeho potřebám a specifikům a také účast v terénním programu. Nabízíme též ambulantně podporu a pomoc ve chvílích, kdy si nejsou zcela jistí, zda uspějí v nové roli nebo pochybují o své kompetenci.

Forma: terénní asistence, individuální konzultace, skupinová práce.

2) PŘI PŘECHODU DÍTĚTE DO RODINY A V „ŠESTINEDĚLÍ“

Podpora pro dítě:

Pokud bylo dítě v ústavním zařízení součástí našeho programu, je jeho přechod do rodiny provázen tzv. Rituálem provázení. Prostředí dítěte je uzpůsobeno tak, aby mělo co nejvíce „bezpečných stop“ u sebe, nejčastěji má u sebe osobní loutku a další komponenty z kufříku, na které je dítě zvyklé a reaguje. Při oficiálním předávání dítěte mezi pečujícími je i dítěti známý terénní asistent či mediátor, který se snaží usnadňovat tuto fázi především dítěti.

Podpora pro pečující:

Za přítomnosti rodinného asistenta, kterého dítě zná, je rodičům předán tzv. Kufřík bezpečí spolu s informacemi o dítěti, a dále nabídnuto další provázení. Následné návštěvy v rodinách jsou zaměřeny na pomoc rodinnému systému s adaptací dítěte, na podporu kontaktu, porozumění a komunikace uvnitř rodinného systému.

Tím, že mediátoři spolu s rodinnými a terénními asistenty sdružení ŠAFRÁN dětem, u dětí nejprve zjišťují během terénního programu jejich konkrétní potřeby a komunikační kanály dítěte a rodičů, dokážou autenticky zprostředkovávat získané informace dalším pečujícím, vychovatelům a rodičům a připravovat tak dítěti prostředí důvěry a plného přijetí ze strany dospělých.

Dospělí pečovatelé mohou díky kontaktu s mediátorem lépe porozumět signálům, které dítě vysílalo a tak jeho potřeby pochopit a snáze je uspokojovat. To má za následek posilování citového pouta mezi dítětem a dospělým, které poskytuje základ pro vytvoření důvěry dítěte samo v sebe i v další budoucí citové vztahy dítěte a sociální adaptace v nové rodině. Na předané zkušenosti náhradní rodiče mohou navázat a díky tomu nově vznikající citovou vazbu s dítětem dále lépe budovat a rozvíjet.

Forma: Terénní asistence přímo v ústavním zařízení, při přechodu a nadále v „šestinedělí“ po přijetí dítěte v novém sociálním prostředí, kde předává pracovník informace o návycích dítěte a poskytuje podporu rodičům v prvním období. Specifikum této části je také vytváření individuálních kontaktních a komunikačních her, které pomáhají ve „sžívání rodiny“.

3) Průběžná podpora: „Podpora při vytváření citových vazeb, kontaktu a komunikace“ v novém sociálním prostředí a systému (náhradní rodina, zdravotnické či školské ústavní zařízení, atp.)

Podpora pro dítě:

V rámci výjezdu mobilního týmu do rodinného prostředí je cílem dovolit dítěti „vyjádřit své potřeby a projevit svá specifika“ a prožít různé formy **kontaktů** a **komunikace**, se zaměřením na zlepšení jejich možností v komunikační oblasti. Tím, že se mediátoři snaží vnímat individuální kontaktní a komunikační kanály dětí, které pak rodičům či sourozencům vhodnou formou zprostředkovávají, dávají dětem možnost zprostředkovat - **prožitek z kontaktu a komunikace** v rámci skupiny. Cílem podpory je u vybrané skupiny dětí a mládeže zlepšení jejich sociální interakce v rámci skupinové práce s ostatními dětmi, popř. rodinou či dětskými mediátory.

Podpora pro pečující:

V rámci série tří výjezdů mobilního týmu do náhradní rodiny, jejichž cílem je zmapování komunikačních a kontaktních kanálů jednotlivých členů rodiny s cílem lepšího vzájemného porozumění a možností kontaktu mezi rodiči a dětmi. Terénní program je výrazně interaktivní a pracuje hodně s tělem. Jednotliví členové rodiny si interaktivní formou osvojují způsoby vzájemné komunikace a kontaktu. Rodiče lépe porozumí souvislostem v meziosobní komunikaci. Styl interakcí je odrazem klimatu v rodině. Děti si hrou osvojí vhodnou formu sebevyjádření a prosazení vlastních potřeb.

ŠAFRÁN dětem nabízí rodinám různé kontaktní hry, které se soustředí převážně na stmelení rodinného kolektivu a jsou koncipovány tak, aby umožnily podívat se člověku na svět očima druhých členů rodiny.

Forma: terénní asistence v domácím prostředí, kontaktní a komunikační hry, rodinný koučink.

BEZPEČNÝ ZAČÁTEK - PODPORA „PŘIPOUTÁNÍ SE“ DĚTÍ PŘIJATÝCH DO NÁHRADNÍCH RODIN

MGR. LUCIE SALAČOVÁ
ROZUM A CIT, O.S.

Díky finanční podpoře Nadace OKD jsme mohli rozvinout projekt doprovázení o novou službu. Mohli jsme během jednoho roku pilotně vyzkoušet propojení dvou jedinečných projektů – projektu podpory dětí při přechodu z ústavního zařízení (realizován občanským sdružením Šafrán dětem) do rodiny a plynulé navázání službou Doprovázení rodiny v adaptačním období naším sdružením.

Smyslem pilotního projektu bylo **ověření pozitivního dopadu přípravy dětí v ústavech na jejich příchod do rodiny** a následné adaptace dětí v rodinách a porovnat rozdíl mezi dětmi přicházejícími do rodin bez této přípravy.

Do projektu bylo zapojeno celkem 6 rodin (3 rodiny s dětmi „s přípravou Šafránu“, 3 rodiny s dětmi „bez přípravy Šafránu“). Celkový počet podpořených dětí - 29, dospělých – 43.

Ve všech rodinách se celkem uskutečnilo 42 návštěv a 155 telefonických a mailových konzultací. Proběhly celkem 2 víkendové terapeuticky zaměřené pobyty pro celé náhradní rodiny. OS Rozum a Cit dále zorganizovalo pro zúčastněné rodiny 2 semináře s tematikou „*Komunikace v rodině*“ a „*Dotyková terapie*“. V rámci víkendů a seminářů bylo podpořeno kromě rodin zapojených v projektu dalších 20 rodičů a 30 dětí.

Již během počáteční práce s rodinami byl zaznamenán velmi rychlý posun prakticky u všech zúčastněných rodin. V rodinách, do kterých byly přijaty děti připravované na vstup do rodiny OS Šafrán dětem, byl tento posun ještě výraznější. Již zpočátku u nich panovala klidnější atmosféra, dítě si s sebou do rodiny přineslo Kufřík bezpečí vytvořený OS Šafrán dětem, na který bylo zvyklé a který představuje jeho pozitivní minulost. Díky práci rodiny s OS Šafrán dětem proběhlo vzájemné seznamování a komunikace snadněji. Pod vedením pracovníků z OS Šafrán dětem rodiče přijatým dětem rychleji porozuměli, lépe a snadněji se učili reagovat na jejich specifické projevy a byli si díky podpoře jistější ve svých postupech. Od ledna jim následně byla poskytována služba Doprovázení ze strany OS Rozum a Cit. Díky přirozenému navázání spolupráce a pozitivní zkušenosti s předchozí službou se rodiny velice rychle otevřely a kromě neustálého uplatňování přístupů k rozvíjení přijatého dítěte se spolupráce zaměřila na témata, která byla pro rodinu podstatná a se kterými potřebovala pomoci v adaptačním období.

Rodiny se učily, jak říci dítěti o jeho minulosti, jak nastavit kontakt s biologickými rodiči, jak se vyrovnat s odlišností etnika přijatého dítěte. Probírali jsme výchovné přístupy a vhodné vzorce komunikace v rodině. Řešili jsme zátěž, kterou přináší vstup nového člena do rodiny pro děti, které již v rodině žijí, změnu těchto vazeb, navazování nových vazeb se svým okolím. Hovořili jsme i o tom, jak předejít vyčerpanosti, přetížení a jaké jsou možnosti využívání pomoci služeb.

Rodiny, ve kterých od počátku pracuje OS Rozum a Cit prostřednictvím metody Doprovázení a jejichž nově přijaté děti nebyly připravované OS Šafrán dětem, taktéž zaznamenaly od počátku spolupráce rychlý vývoj. Díky tomu, že přechod dětí do rodin nebyl usnadněn přípravou OS Šafrán dětem, projevovala se u těchto dětí zpočátku větší nejistota, strach z neznámého prostředí a rodiče vyžadovali velkou podporu v přístupu k dětem, jejichž projevy v nich vytvářely pocity nejistoty.

V adaptačním období průvodce podporuje důvěru rodičů v sebe a ve své schopnosti, učí je novým reakcím na dítě tak, aby se vzájemně lépe sžili. Pracuje se sourozenci, kteří se příchodem nového dítěte ocitli v nové roli. Rozkrývá témata, se kterými rodina potřebuje pomoci, a učí je předcházet možným budoucím problémům při výchově přijatých dětí.

Výrazným zážitkem pro rodiny byla účast na víkendových terapeuticky zaměřených pobytech a účast na seminářích, kdy se některé rodiny poprvé ocitly dohromady s lidmi v podobné životní situaci. Víkendové pobyty umožnily rodičům lépe poznat vnitřní svět přijatých dětí a zároveň vedly i k lepšímu sebepoznání rodičů. Díky těmto akcím se rodiny setkaly opakovaně, vzniklo mezi nimi přátelské pouto a rodiny se hodlají setkávat, podporovat a být v kontaktu nadále i bez našeho vedení. I toto lze považovat za obrovský úspěch i výraz kvality a potřebnosti služby.

Výstupem projektu jsou i srovnávací dotazníky vyplněné náhradními rodiči, které představují důležitou zpětnou vazbu vlastní práce na projektu.

Věříme, že tento projekt nastínil cestu, kterou by se měla práce s dětmi přecházejícími z ústavu do rodiny ubírat a chceme upozornit na potřebu provázet rodinu i dítě ještě před jeho umístěním do NRP.

KAZUISTIKA K PROJEKTU BEZPEČNÝ ZAČÁTEK – TOBIÁŠ

Výchozí stav dítěte: Tobiaš byl vybrán do programu jako dítě se zdravotním handicapem, cystická fibroza, které bylo umístěno do dětského domova ze sociálních a zdravotních důvodů. Zpočátku byl chlapec spíše nemluvný, nejistý. Vzhledem k plánovanému umístění do NRP byl doporučen personálem ústavního zařízení do doprovázení v projektu „*Bezpečný začátek*“.

Vzhledem ke svému handicapu byla zvolena metodika práce pro děti se změněným vnímáním a zároveň metodika „*Tvorby budoucí paměti Bezpečná stopa*“.

Počet aktivit OS Šafrán dětem: individuální práce s dítětem 1x týdně od července 2011 do září. Celkem se uskutečnilo 12 návštěv.

Individuální plán rozvoje se soustředil především na smyslovou výchovu, muzikoterapii, práci s tělesným schématem, rozumovou výchovu, podporu rozvoje hybnosti a rozvoj kontaktu a komunikace dítěte a techniky podporující dýchání. Důležitou součástí pravidelné práce byl důraz na podporu identity dítěte. Nejdůležitější součástí individuálního plánu byla příprava na přechod Tobiáše do náhradní rodiny tvorbou „*Bezpečných paměťových stop*“.

Popis chování a prožívání dítěte během používaných metod

Tobiáš na tyto techniky velmi dobře reagoval a v průběhu programu je začal i sám vyhledávat. Při technikách masáží podporujících dýchání docházelo k odhlenění a k viditelnému zklidnění dítěte. Na konci projektu poznával písně z CD, znal dobře komponenty z „Kufříku bezpečí“ a vyžadoval aktivně v programu používané techniky.

Při přechodu dítěte do programu byli náhradní rodiče personálem Dětského domova Strančice informováni o naší práci a byl jim předán kontakt na naše sdružení. Rodina se aktivně přihlásila ke spolupráci, a proto následovalo další doprovázení dítěte v rodině.

V průběhu „šestinedělí“ se seznámili rodiče se všemi technikami, se kterými se s Tobiášem pracovalo již v ústavu. Dostali informace o oblíbených a neoblíbených činnostech jejich dítěte, komunikaci a hře. Významnou součástí bylo vysvětlení práce s Kufříkem bezpečí a jednotlivými komponentami. Zde si rodiče všimli reakce Tobiáše na loutku, bohužel ale neporozuměli v úvodu její „rolí“ průvodce dítěte, nikoliv hračky, a tak při návštěvě byla tato skutečnost názornou ukázkou práce „napravena“. V průběhu rozhovoru byli také rodiče seznámeni s tabulkou smyslových kanálů a způsobem práce s komunikačním sešitem, tak aby i do budoucna bylo možné omezit nedorozumění mezi dítětem a rodiči. Nakonec se rodiče naučili některé techniky z „**Bazální stimulace**“ a byli překvapeni reakcí Tobiáše na olej i na techniky. Rodičům byla doporučena technika „**Masáž stimulační dýchání**“ a také pod vedením asistentů se ji oba rodiče naučili. Celá práce probíhala i se sourozencem, který si vše též zažil a sám aktivně vyhledával především masáž s olejem, a tak bylo rodičům doporučeno používat tyto techniky jako „komunikační nástroj“ a také nový způsob, který by mohl prohloubit jejich vzájemnou vazbu. Na závěr doprovázení bylo rodině nabídnuto následné doprovázení občanského sdružení Rozum a Cit, jehož služby rodina nadšeně přivítala, vzhledem k absenci těchto služeb v kraji.

Jako hlavní cíl spolupráce s OS Rozum a Cit bylo zpočátku stanoveno stmelení rodiny po příchodu dvouletého syna Tobiáška. V průběhu 6 měsíců proběhly 4 návštěvy v rodině a rodina se dvakrát zúčastnila víkendových akcí projektu Doprovázení. Již při prvním kontaktu bylo zřejmé, že se Tobiášek v rodině velmi dobře a přirozeně

adaptuje, v průběhu spolupráce se postupně zmiřňovaly jeho deprivanční projevy způsobené životem v ústavu, zároveň se postupně zlepšoval jeho verbální projev, došlo u něj k postupnému zklidnění, k posílení samostatnosti a řady dovedností z oblasti sebeobsluhy. Bylo patrné, že rodiče včetně dalších členů rodiny se mu velmi věnují, nejen vzhledem k jeho zdravotnímu stavu. Rodiče se stýkají s biologickými rodiči Tobiáška a s jejich širší rodinou.

Od začátku naší spolupráce však bylo zřejmé, že rodiče si neví rady s přístupem a s projevy jejich adoptované sedmileté dcery Terezky. Tereška se jevila jako nejslabší článek v rodině, potřebovala velkou podporu. Průvodkyně začala s rodinou spolupracovat v obtížné době, kdy se do rodiny přestěhovala nemocná babička po náhlé smrti dědečka. Příchod babičky zpřeházal v rodině jednotlivé role a zajaté způsoby. Změnu nejtěživěji prožívala právě Tereška, na kterou byly ze strany dospělých kladeny vysoké nároky a často zažívala odmítání a kritiku. Terešce byl diagnostikován nerovnoměrný vývoj v rozumové i citové oblasti. Jako velmi významná se jevila i ta skutečnost, že Tereška neznala svůj biologický původ. Tereška se stýká se svou biologickou matkou, ale zároveň nemá žádné informace o svém biologickém otci, který je romského původu.

Individuální plán rozvoje rodiny

- Vzájemně vyladit komunikaci mezi Tereškou a rodinou.
- Naučit se pracovat s minulostí Terezky.
- Pracovat na vztahu Terezky k jejím biologickým rodičům, šetrně sdílet Terešce, kdo je její otec.
- Ujasnit jednotlivé role v rodině především v souvislosti s příchodem babičky do rodiny.
- Celkově podpořit rodinu.

Co se ve spolupráci povedlo

- Získat sociální dávky na péči o Tobiáška.
- Rozkrýt citlivá témata – romský původ, způsoby komunikace, které rodinu zatěžují, uvědomit si, jak tyto skutečnosti fungují.
- Matka se chopila tématu minulosti a společně s Tereškou začala minulost otevírat
- Tereška se postupně naučila získávat rodičovskou pozornost a kladné ohodnocení skrze Tobiáška tím, že se s ním sblížila, začala si s ním hrát, popřípadě reagovat na jeho potřeby.
- Otec se aktivně zapojil do řešení citlivých témat, zatím je pro něho obtížné zapojit se do otevřené komunikace s Tereškou na téma romské minulosti.
- Otec získal pozitivní přístup ke společně trávenému času, což bude mít na Terešku velmi pozitivní dopad v oblasti jejího chování a komunikace s rodiči.
- Pomoci najít v rodině prostor a roli pro babičku.

Významnou roli sehrála v rodině i jejich účast na semináři, rodiče měli možnost vidět ostatní rodiče, jak přistupují k dětem. Vzhledem k tomu, že především matka se snažila výsledky konzultací rychle aplikovat, začala si i různé přístupy k Terezce zkoušet.

Díky živosti Tobiáška začala do rodiny později jezdit s průvodkyní i další pracovnice, která se mu věnovala v průběhu návštěvy, aby matka měla možnost spolupracovat s průvodkyní. V průběhu návštěv se průvodkyně a její kolegyně kromě Terezy věnovaly i Tobiáškově, jeho pokrokům. Průvodkyně podporovala rodinu ve využívání masírování, které se naučili na jarním semináři, a v dalších přístupech z oblasti Dotykové terapie.

Rodina dělala během spolupráce s průvodkyní obrovské pokroky, jakékoliv postřehy z každé návštěvy, telefonu, emailu vyhodnocovala a snažila se nějakým způsobem si zkusit doporučení průvodkyně. Poslední návštěva se uskutečnila 3 dny před druhým víkendovým setkáním. Na víkendovém setkání se rodina dostavila ve velmi uvolněné a šťastné náladě. Matka sdělila průvodkyni, že řekla Terezce, kdo je její otec. Toto společně sdílené téma je více semklo, zjevná byla velká úleva a radost. Společný čas strávený s ostatními rodinami zároveň způsobil, že rodiče přirozeně začali reagovat na Terezku pozitivně.

Úkoly do budoucna

- Nadále aktivně uplatňovat zásady, které průvodkyně spolu s rodiči stanovila ohledně komunikace s Terezkou.
- Pokračovat u obou dětí v práci s jejich minulostí.

Vzhledem k velké dojezdové vzdálenosti nebylo možné pokračovat v projektu Doprovázení. V případě potřeby byla rodině nabídnuta možnost obrátit se na Poradnu náhradní rodinné péče v místě jejich bydliště.

Rodiče byli s poskytnutou službou spokojení a vnímali ji jako pomoc, která je dovedla až tam, kde jsou nyní. Nedovedou si představit, jak by vše zvládali bez podpory, která je provedla adaptačním obdobím.

Občanské sdružení Rozum a Cit je nezisková organizace, která dlouhodobě podporuje myšlenku náhradní rodinné péče v České republice. Její činnost plynule navazuje na projekty Nadačního fondu Rozum a Cit, který finančně a materiálně pomáhá náhradním rodinám již od roku 1997.

Posláním obou organizací je všestranná podpora dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči, a to prostřednictvím podpůrných a vzdělávacích služeb náhradní rodině.

Našimi hlavními cíli jsou:

- zvyšovat kvalitu života dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči,
- provázet a podporovat rodiče při výchově dětí, a napomáhat tak ke stabilitě rodinného prostředí,
- zvyšovat znalosti náhradních rodičů v oblasti výchovy a náhradní rodinné péče
- pomáhat rodinám při řešení obtížných situací a přispívat k prevenci selhávání náhradní rodinné péče,
- šířit myšlenku náhradní rodinné péče a aktivně se podílet na rozvoji systému péče o děti vyrůstající mimo vlastní rodinu v ČR.

Dlouhodobou snahou organizace je rozvíjet síť služeb pro náhradní rodiny. V současné době poskytujeme poradenství, vzdělávání, doprovázení, terapeutické a odlehčující služby pro náhradní rodiny aj.

Více o činnosti naleznete na stránkách www.rozumacit.cz.

Příručka vznikla za podpory **Nadace Terezy Maxové dětem.**

Nadace Terezy Maxové dětem

PROVÁZENÍ RODINY JAKO DLOUHODOBÝ PROCES

**Sborník příspěvků k provázení
náhradních rodin**

Vydalo:

Občanské sdružení Rozum a Cit, 2012

Kontaktní adresa: Na Výsluní 2271, 251 01 Říčany

e-mail: rozumacit@rozumacit.cz

www.rozumacit.cz

Jazykové a textové úpravy: Mgr. Jaroslava Málíková, Ilona Paulová

Grafická úprava: Jakub Cejpek

Tisk: Tiskárna Macík s. r. o., Církvická 290, 264 01 Sedčany

Objednávka knih: e-mail: poradna@rozumacit.cz, tel.: 323 605 782

Všechna práva vyhrazena – žádná část publikace nesmí být šířena bez písemného souhlasu majitelů práv.

PROVÁZENÍ RODINY JAKO DLOUHODOBÝ PROCES

Sborník příspěvků k provázení
náhradních rodin

DOPROVÁZENÍ NÁHRADNÍCH RODIN

Mgr. Natálie Jeníčková, Mgr. Jaroslava Máliková,
Rozum a Cit, o.s.

.... str. 5

PŘECHOD, PŘEDÁVÁNÍ DÍTĚTE A EXKLUZIVITA VZTAHŮ

PhDr. Mgr. Jeroným Klimeš, Ph.D

.... str. 17

JAK PROBÍHÁ PŘEDÁNÍ DÍTĚTE DEFINITIVNÍ RODINĚ A PROVÁZENÍ TÉTO RODINY?

Alžběta a Vratislav Hláškoví,
Dobrá rodina, o.s.

.... str. 30

PRŮVODCE DÍTĚTE V JEHO MĚNÍCÍM SE PROSTŘEDÍ

Bc. Šárka Francírková,
ŠAFRÁN dětem, o.s.

.... str. 38

BEZPEČNÝ ZAČÁTEK - PODPORA „PŘIPOUTÁNÍ SE“ DĚTÍ PŘIJATÝCH DO NÁHRADNÍCH RODIN

Mgr. Lucie Salačová,
Rozum a Cit, o.s.

.... str. 41